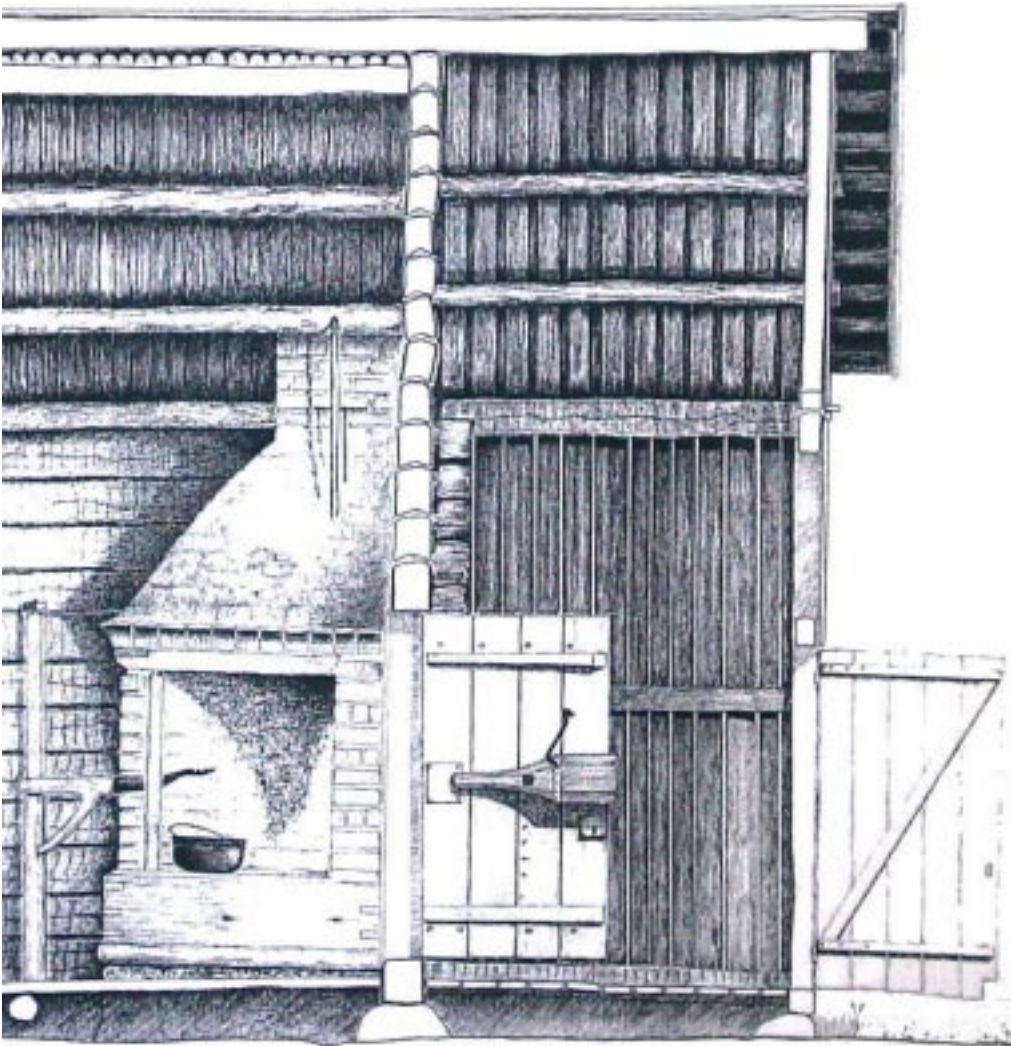

ALAJOEN JOKISAUNAT JA LUHTALADOT

RAKENNETUN YMPÄRISTÖN SÄILYTTÄMINEN JA OHJEET LISÄRAKENTAMISELLE
ILMAJOEN-SEINÄJOEN ALAJOELLA

1999

Maaria Mäntysaari

ALKUSANAT

Ilmajoen-Seinäjoen Alajoen rakennetun ympäristön säilyttämisen ja maisemaan sopeutuvan lisärakentamisen edistämiseksi julkaistavan työ on osa Kurikan-Ilmajoen jokimaisemahanketta. Hankkeen yhteistyötahot ovat Kurikan kaupunki, Ilmajoen kunta, Länsi-Suomen ympäristökeskus, Euroopan aluekehitysrahasto sekä Seinäjoen kaupunki, Etelä-Pohjanmaan Liitto ja Etelä-Pohjanmaan maaseutuelinkeinopiiri. Lämpimät kiitokset hankkeen yhteistyötahoille, työryhmän jäsenille sekä kaavoitusarkkitehti Kaisa Sippolalle, rakennustarkastaja Pauli Tervoselle, Ilmajoki-Seuran edustaja Vesa Luomalle sekä asiantuntija Oskari Oreniukselle, jotka ovat asiantuntemuksellaan edistäneet työn valmistumista.

Maurin päivänä,
22. syyskuuta 1999

Maaria Mäntysaari

Sisällysluettelo

1. Lukijalle	7
2. Alajoen historia	
2.1 Esihistoria	9
2.2 Kehitys kulttuurimaisemaksi	9
2.3 Työvuosi Alajoella	11
2.4 Rakentamisen tarve	13
2.5 Alajoen jokivenekulttuuri	15
3. Perinteinen Alajokisauna	
3.1 Jokisaunojen nimistö	17
3.2 Alajokisaunojen määrällinen jakautuminen 1900-	17
3.3 Alajokisaunojen sijainti	21
3.4 Alajokisaunarakennus	23
3.4.1 Perusta	23
3.4.2 Seinät	25
3.4.3 Porstua	27
3.4.4 Katto	27
3.4.5 Lattia	29
3.4.6 Ikkunat	29
3.4.7 Ovi	31
3.4.8 Takka ja savuhormi	33
3.4.9 Makuulava ja muu sisustus	33
4. Perinteinen luhtalato	
4.1 Latojen määrällinen jakautuminen 1900-luvulla	35
4.2 Luhtalatojen perinteiset sijaintipaikat	35
4.3 Latorakennus	35
4.3.1 Perusta	35
4.3.2 Lattiat	37
4.3.3 Katto	37
4.3.4 Oviaukko	37
4.4 Perinteisen luhtaladon korjaaminen	37
5. Ohjeisto vanhojen jokisaunojen korjaamisesta kuntoluokituksen perusteella	
5.1 Huolto	39
5.2 Korjaus	39
5.2.1 Pienet korjaukset	41
5.2.2 Suuremmat korjaukset	45
5.3 Muutos	51
5.3.1 Siirto	51
6. Uudisrakentaminen Alajoella	
6.1 Rakentamisen määrä	53
6.2 Alueen turvariskit	55
6.3 Alueen sortumariskit	55
6.4 Rakennusten sopeutuminen ympäristöön	57
6.4.1 Jokisaunat ja kylpysauna varistorakennukset	57
6.4.2 Ladot	61
6.4.3 Lietelantasäiliöt	61

7. Ohjeisto jokisaunojen uudisrakentamisesta

7.1 Perinteinen jokisauna vai uusi kylpysauna	65
7.2 Sijainti ja pääsytiät	67
7.3 Kokoluokka; Pieni – keskikokoinen – suuri	71
7.3.1 Pohjakaavat	71
7.3.2 Sisäänkäynnit	73
7.3.3 Sivusuhteet	75
7.3.4 Kattokulmat	75
7.4 Perustukset	77
7.4.1 Perustamistavat	77
7.5 Runko ja aukotus	79
7.5.1 Materiaalit	79
7.5.2 Runkotyöt	79
7.5.3 Ikkunat ja ovet	79
7.6 Vuoraus ja vesikatto	81
7.6.1 Vuoraustavat	81
7.6.2 Kate	81
7.6.3 Räystäät	81
7.6.4 Pintakäsittely	81

8. läkkään rakennuskannan ja niiden ympäristön kunnostamiseen suunnatut tukimuodot

8.1 Ympäristökeskusten kunnostusavustukset	83
8.2 Museoviraston entistämisavustukset	83
8.3 Työvoima- ja elinkeinokeskuksen myöntämä laino	85

9. Kirjallisuus ja lähdeluettelo

Kirjallisuus ja lähteet	86
-------------------------	----

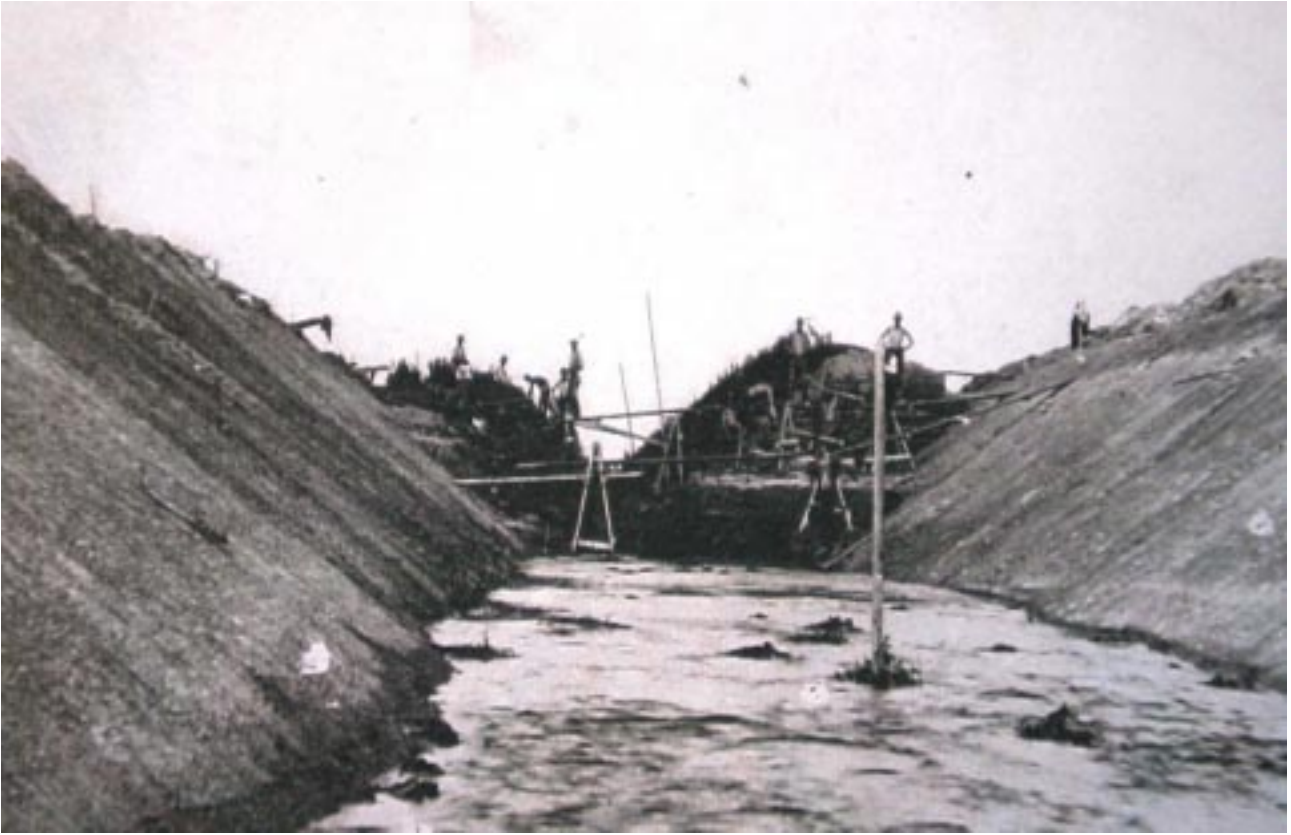
1. LUKIJALLE

Alajoen maisema on ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen näyttämö. Tämän näyttämön ytimen muodostaa noin viiden kilometrin levyinen peltolakeus ja sen keskellä lounaasta koilliseen virtaava Kyrönjoki. Viljelysaukea levittäytyy tasaisena selänteiden väliselle alueelle noin 8400 hehtaarin suuruisena ja muodostaa lakeuden katon – sääolosuhteiden muutosten mukaan vaihtelevan taivaan – kanssa voimakkaan maiseman. Lakeus on kokoelma mittasuhteiltaan vastakkaisia elementtejä, jotka eivät yksinään kykenisi luomaan näin vaikuttavaa ympäristöä. Laajat pellot, tulviva joki ja ”korkea taivas” sekä pienet pinnankorkeuden vaihtelut, sarkaojat, ladot ja yksittäiset puut lisäävät kaikki oman mittakaavansa, jonka avulla maisema koetaan huomattavasti voimakkaampana.

Alajoen peltomaiseman perinteinen rakennuskanta on vähentynyt 1900-luvun puolenvälin jälkeen todella huomasti. Usean tuhannen ladon ja satojen jokisaunojen määrää ei tulevaisuudessa todennäköisesti koskaan kyetä ylittämään, mutta mahdollisesti osa sen alkuperäisestä luonnon ja rakennuskannan muodostamasta tasapainoisesta maisemasta on vielä säilytettävissä ja palautettavissa uuden rakennuskannan avulla. Oleellisinta uudisrakentamisen määrälle on sen sijoittuminen suhteessa herkkään ja avoimeen ympäristöön; rakennukset on rakennettava luonnonmaiseman ehdoilla. Koska alkuperäinen Alajoen peltomaisema on koostunut melko tasaisesti peltomaisemalle jakautuneista ladoista, navetoista ja kytötuvista, on kyseistä jakautumistapaa pyrittävä noudattamaan myös tulevaisuudessa. Huomioitavaa kuitenkin on että jokisaunan välittömään läheisyyteen on perinteisesti saattanut kuulua myös navetta ja muutamia latoja, jolloin ne ovat muodostaneet peltomaisemaan rakennusmäärällisesti tiheämpiä saarekkeitä tai ketjuja. Näiden pienimuotoisten rakennustihentymien rakentaminen on mahdollista myös tulevaisuudessa mikäli perinteisiä rakennusten sijoittelutapoja noudatetaan.

Perinteisessä kansanomaisessa rakennuskulttuurissamme on useita paikallisia, maakunnallisia ja kansallisia eroja, mutta myös kulttuuriperinteen muovaamia yhtäläisyyksiä. Alajoen rakennusperinne on osa kansallista kulttuuriomaisuuttamme, joka yhdistää ja erottaa sekä alueellisesti että kansainvälisesti. Tähän julkaisuun on pyritty tallentamaan tieto Ilmajoen-Seinäjoen Alajoen rakennusperinteen keskeisimmistä ominaisuuksista ja niiden sovellusmahdollisuuksista uutta rakennuskantaa ajatellen. Koska rakennusperinne liittyy kiinteästi alueen kulttuurihistoriaan on julkaisun alussa kerrottu pääpiirteittäin Alajoen peltomaiseman kehityshistoria ja rakentamisen tarpeen vaikuttimet. Alajokisaunat liittyvät kiinteästi sekä lakeuden maisemaan että paikalliseen kulttuuriin ja sen vaihteellaiseen kehityshistoriaan. Lakeuden arvostus on vaihdellut kulttuurin kehityksen ohessa, mutta se on kuitenkin aina koettu eräänlaiseksi etelä-pohjalaisuuden identiteetin synnyinkodiksi. Harvemmin kuitenkaan huomataan että maakunnallisen arvostuksen ohella Alajoen lakeus on myös valtakunnallisesti arvokas kulttuurimaisema.

Tämän julkaisu on tarkoitettu lisäämään tietoa Alajoen rakennusperinteestä, mutta myös kannustamaan sen havainnointia ja hoitoa. Häviämässä oleva ainutlaatuinen kulttuurimaisema tarvitsee edelleenkin hoitajia.

Alajoen viemäreitä
kaivamisen aikoihin.

2. ALAJOEN HISTORIA

2.1 ESIHISTORIA

Ilmajoen Alajoen peltolakeuden paikalla on aiemmin sijainnut suoalue, joka syntyi entiselle merenpohjalle noin 4000 vuotta sitten. Nykyisin peltolakeus sijaitsee 38 metrin korkeudella merenpinnasta Kyrönjoen molemmille puolille levittäytyneenä. Ennen Alajoen kuivatusta paikalla sijaitsi Laivanpään ja Taipaleen aapasuona tunnettu Etelä-Pohjanmaan laajin yhtenäinen suoalue. Laivaanpään-nimi – joka esiintyy edelleen peltolakeuden keskellä joen mutka Laivanpäänmukan kohdassa – viittaa aikaan, jolloin meri ulottui nykyiseen Ilmajoen kunnan alueelle. Pronssikauden alun merenranta myötäili 40 metrin korkeuskäyrää, eli pääpiirteittäin nykyisen Alajoen peltolakeuden ja metsän vaiheutumisyvyöhykettä. Silloisen merenrannan tuntumasta on löydetty esihistoriallisia asuinpaikkoja ja (linnavuori, jatulintarha, ryssänuuni, jätinkirkko, kivilatomus, riimuja, seitakivi, kuppikivi). Kampakeraamisen ajanjakson loppuvaiheilta on lisäksi säilynyt kiviroykkyö yli 60 metrin korkeudella merenpinnasta. Pronssikauden aikana asutus harveni sateisuuden ja ilmaston viilenemisen seurauksena. Niinpä rautakaudelle tultaessa asutus oli jo miltei kadonnut, eikä Etelä-Pohjanmaalla ole tiettävästi myöhemminkään kyseisen ajanjakson aikana esiintynyt pysyvää asutusta. Asutusta alkoi jälleen ilmaantua eränkävynnin myötä 1100- ja 1200-luvuilla, kun hämäläiset ja yläsatakuntalaiset siirtyivät asumaan Kyrönjokivarren vanhoihin eräpirtteihin. Vähitellen asutus muuttui pysyväksi ja maan raivaaminen ja viljely alkoivat.

2.2 KEHITYS KULTTUURIMAISEMAKSI

Alajoen avoin latojen täplittämä peltomaisema on syntynyt vähitellen määrätietoisen suonraivauksen ja peltoviljelyn tuloksena. Itse peltolakeus ja sen jokisaunakulttuuri ovat kuitenkin molemmat verrattaen nuoria ilmiöitä. Ilmajoella oli 1600-luvun alkuun mennessä raivattu peltoja jo satoja vuosia, mutta valtaosa tästä työstä oli suoritettu Kyrönjoen hedelmällisillä rantamailla, lähellä jokityöryäiden tiiviitä ryhmäkyliä. Miltei samoin oli tilanne myös Ilmajokeen kuuluneella Seinäjoen kylällä, jonka peltojenraivaus oli keskittynyt 1500-luvulla kiinteäksi muodostuneen joenranta-asutuksen lähetyville. Vaikka kydönpolto oli (tunnettu kaikissa Etelä-Pohjanmaan suomalaispitäjissä jo 1650-luvulla ja) yleistynyt Suur-Ilmajoen alueella jo 1600-luvulla, vetinen Alajoen neva vallattiin heinälle ja viljalle vasta 1700- ja 1800-luvulla kydönpolton ja koskien perkauksen avulla. Syynä työlääseen urakkaan oli tervan menekin huononeminen, viljan hinnan nousu ja viljelysmaan puute. Alajoen kuivattamisen seurauksena Ilmajoen viljelyala kasvoi vuosina 1805-75 peräti 14-kertaiseksi noin 900 hehtaarista 12 600 hehtaariin, mikä loi samalla edellytyksen Ilmajoen vaurastumiselle.

Etelä-Pohjanmaan suurimman yhtenäisen suoalueen kuivattaminen alkoi toden teolla vuonna 1786, jolloin Vaasan läänin vastanimitetty maaherra Adolf Tandefeldt sai neuvottelujen avulla Suur-Ilmajoen herrasviljelijät vakuuttuneiksi hankkeen kannattavuudesta. Säätyläisten ja ojitusavuksi luvatusotaväen innoittamina myös talolliset ja muu rahvas ryhtyivät tukemaan hanketta. Ojitusyöt alkoivat jo samana vuonna, mutta puulapioin ja kuokin tehtävä työ eteni hitaasti ja keskeytyi katovuosien ja sodan kohdatessa. Uuvuttavan raivauksen keskellä työntekijöiden oli vaikea kuvitella ojitamisesta koituvaa hyötyä, varsinkin kun sotaväen kestitsemisestä ja majoittamisesta

Avo-ojan tekoa 10
hevosen ja 7 miehen
voimalla.

koitui taloille lisärasituksia. Laskuojat saatiin valmiiksi sotavuonna? vuonna 1803, joten niitä ryhdyttiin kutsumaan sotaajiksi. Kuivatushanke ei kuitenkaan loppunut sotaajien valmistumiseen vaan seuraavana olivat vuorossa sarkaojitus, muutaman vuoden mittainen rahkasuota kuivattava lepokausi ja lopulta lapioiden, nevapiilujen, kirveiden ja kuokkien avulla suoritettu raivaustyö. Kuivatushankkeen viimeisenä toimenpiteenä suoritettiin nevan kydöttäminen, mikä poltti juurakko ja kantokasat ja tuotti samalla peltoviljelylle hyödyllistä tuhkaa. Kytösavu sytytettiin useimmiten alkukeväältä ennen juhannusta ja se sai kyteä rauhassa alempien maakerrosten kosteuden ja ympäröivien märkien soiden saartamana. Peltoviljelyn alkua ilmentävä työ tapahtui useimmiten kydötyksen jälkeisenä syyskesänä, jolloin maa äestettiin ja ensimmäinen ruis kylvettiin. Kydön poltto toistettiin aina sadonkorjuun päätteeksi neljän tai viiden seuraavan vuoden aikana, minkä jälkeen maa ensin lepäsi kesantona ja otettiin levon jälkeen käyttöön niittynä. Alajoen peltujen käyttö laajeni vähitellen viljelystä myös laiduntamiseen keväällä ennen kylvötöitä ja loppukesällä heinänteon jälkeen. Aiemmin lehmät olivat laiduntaneet lähes pelkästään soilla, metsissä ja jokirannassa.

2.3 TYÖVUOSI ALAJOELLA

Alajoen kuivatus oli valmistuessaan suurin Ruotsi-Suomessa toteutettu kuivatushanke. Eräiden arvioiden mukaan peltohehtaaria kohden on kaivettua ojaa ollut noin kilometri. Näinollen Alajoelle on kaivettu ojaa lähes 8000 kilometriä. Ojankaivuun pisimmät yhtenäiset ojat, Kyrönjoen kanssa yhdensuuntaiset laskuojat, ovat edelleen nähtävissä joen idänpuolella 6615 ja lännenpuolella 6375 metrin mittaisena. Sekä ojitus-, raivaus- että ensimmäiset kylvötyöt suoritettiin pelkästään ihmisvoimin, koska maa ei ollut vielä riittävän kuivaa ja tiivistä kantaakseen hevosen painon. Myös peltujen kydöttäminen, lehmien paimentaminen ja 1800-luvun alkupuolella yleistynyt peltujen saveaminen vaativat säännöllistä työsuoritusta.

Alajoella vietetty työvuosi jakautui kahdeksaan vuodenaikojen, tulvien ja sääolosuhteiden säätelemään työjaksoon joista jokainen koostui erilaisista ja vaihtelevan kestoisista töistä. Työvuoden jaksot noudattivat pääosin touko- ja heinätoiden, lehmien laiduntamisen, elonleikkuun ja syyskyntöjen rytmiä. Näiden jaksojen lisäksi miehet kävivät päiväselään Alajoella myös talvella, jolloin sinne vietiin lauttaa, ladoista haettiin heiniä ja pelloille ajettiin savea. Lähinnä miesten suorittamiin töihin kuuluivat myös toukutyöt, joihin kuuluivat saven levityksen, maan muokkauksen, viljan kylvön ja tulvapahnojen keruun lisäksi myös mm. latojen, alajokisaunojen ja navetoiden kunnostustyöt tai uusien rakennuksien rakennustyöt. Työtehtävien päällekkäisyys ja kylillä tehtävien töiden kesto asettivat reunaehdot myös työntekijän valitsemiselle – niinpä mm. syyskesäisestä lehmien laiduntamisesta huolehtivat enimmäkseen nuoret, samalla kun vanhempiväki suoritti elonkorjuun vaatimia työtehtäviä. Muutoin töiden jaosta muodostui luonnollinen useimmiten sukupuolesta tai iästä riippumaton käytäntö, missä jokainen suoritti parhaiten omia kykyjään ja voimiaan vastaavia työtehtäviä. Niinpä mm. heinäntekoon ja lehmien paimentamiseen osallistui aina myös lapsia.

Alajoen saunalla
1920-luvulla

2.4 RAKENTAMISEN TARVE

Lukuisten Alajoen pelloilla suoritettujen kausiluontoisten töiden, huonokuntoisten teiden ja pitkien matkojen takia oli takamaille rakennettava sekä heinille, karjalle että karjanhoitajille suojat; näin syntyivät luhtaladot, -navetat ja -majat. Alajoen niittypellot sijaitsivat ensimmäisten jokisaunojen rakentamisen aikoihin 5-25 kilometrin matkan päässä pysyvästä asutuksesta, joten on ymmärrettävää että kiireisten peltotöiden aikoina haluttiin majoittua lähemmäksi työtä. Karjasuojan tarvetta lisäsi puolestaan sangen kehittymätön tiestö, sillä ei hevosia – kuten ei lehmääkään – haluttu turhaan rasittaa edestakaisella kulkemisella pitkin sääolosuhteiden välillä rajustikin muokkaamia saviteitä. Laajalla, alavalla ja avoimella peltoalueella sääolosuhteiden oikullisuus lisäsi entisestään kaikinpuolista suojautumisen ja varastoimisen tarvetta, mutta myös tulvien muodossa rajoitti jokiniittyjen ja -saunojen käyttöä.

Ensimmäiset viralliset maininnat Suomessa tavatuista, talon pihapiirin yhteyteen rakennetuista, ladoista ajoittuvat 1400-luvun alkuun ja heinäniitylle pystytettynä lato eli luhtaladosta mainitaan ensikerran vuonna 1470. Latoja on todennäköisesti rakennettu jo huomattavasti aiemminkin tarha- ja riihikartanoiden yhteyteen, mutta sen käyttö luhtamailla on yleistynyt vasta myöhemmin. Toivo Vuorelan Etelä-Pohjanmaan kansanrakennuksia käsittelevän teoksen mukaan Etelä-Pohjanmaalla on luhtalatoja käytetty runsaasti jo 1600-luvulla, joskin Alajoen luhtaladoista puhuttaessa on huomattava Alajoen peltolakeuden suhteellisen nuori ikä.

Kausiasumislouhteiset karjamajat samoin kuin niiden läheisyyteen rakennetut navetat vakiintuivat käyttöön ruotsinkielisellä Pohjanmaalla 1600-luvulla. Pohjanmaan rannikon karjamaja-asutus on saanut esikuvansa todennäköisesti Ruotsin Norrbottenin ja Västerbottenin karjapaimenten kausiasunnoista. Siellä karjamajat sijaitsivat useimmiten ainoastaan maidonhakumatkan päässä kylästä, Pohjanmaan rannikkoseudun karjamajojen tavoin. Niilo Liakan mukaan syitä ruotsinkielisen Pohjanmaan karjamaja-asutuksen voimakkaaseen kehittymiseen ovat olleet todennäköisesti pitkät karjanhoidon perinteet sekä Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan, paikoin hyvinkin laajojen luonnonniittyalueiden käyttö nimenomaan karjan laiduntamiseen. Etelä-Pohjanmaalla tavattava karjamajakulttuuri eroaa edellisestä karjamajamuodosta huomattavasti nuoremman ikänsä ja hieman eroavan käyttötarkoituksensa takia. Näin ollen on perustellumpaa puhua jokisauna- tai luhtamajakulttuurista, kuin varsinaisesta karjamajakulttuurista.

Salomon Hanelles kirjoitti vuonna 1801, ettei ns. karjamajoja ole Ilmajoen etäisimmilläkään laidunmailla, mutta muutamat talolliset ovat viimeaikoina vieneet lehmänsä laiduntamaan noille laidunmailla ja rakentaneet pirtin (EP:lla sauna) ja eläinsuojan. Näinollen ensimmäiset jokisaunat ja navetat valmistuivat Alajoen niittyalueille todennäköisesti yhtä aikaa Alajoen suoalueen viljelykseen otton kanssa eli noin 200 vuotta sitten. Karjamajojen käyttötarkoitus on eriytynyt Etelä-Pohjanmaalla omaksi jokisaunakulttuurikseen koska maanviljelyksellä on ollut perinteisesti Etelä-Pohjanmaalla huomattavampi merkitys kuin karjanhoidolla ja vasta soiden kuivaukset ja kydönpoltto ovat lisänneet laiduntamiseen käytettävien ulkoniittyjen pinta-alaa. Kytötupien huomattavin levinneisyysalue Etelä-Pohjanmaalla sijoittuukin lähinnä Isonkyrön, Ylistaron, Lapuan, Nurmon ja Ilmajoen alueille, joskin mm. Jalasjärven seudulla on jo 1700-luvulla rakennettu useita, jopa meidän päiviimme saakka säilyneitä kytötupia.

Alajoen
rantapenkereet ovat
perinteisesti olleet
puuttomat.

2.5 ALAJOEN JOKIVENEKULTTUURI

Alajoen peltolakeus on nykyään melko helposti saavutettavissa lähestyipä sitä sitten autolla, polkupyörällä tai patikoiden. Näin ei kuitenkaan ollut vielä 1800-luvun alkupuolella, jolloin ainoita tapoja peltoaukealle pääsyyn olivat kävelemisen ohella hevos- tai jokivenekyyti.

Ilmajoen kappalainen Jakob Havulin kertoo kamreeri Elersille vuonna 1792 lähettämässään kuvauksessa että Ilmajoella käytetään erikoista kulkutapaa: hevoset vetävät joen kummaltakin puolelta venettä pitkin virtaa. Tällainen kulkureitti oli Havulinin mukaan "Ilmajoen Talvitien majatalosta aina Lapuan pitäjään saakka, pitkin Kyrönjoen alajuoksua Ilmajoelta kolmen peninkulman matka, ja tämä reitti on siitä omituinen että sillä liikkuminen tapahtuu tavallisesti yhden, kahden tai kolmen hevosen vetäessä venettä." Havulin ei tiedä toista tällaista reittiä koko maassa muualla kuin Lapualla, missä samallatavoin "hevoset kuljettavat venettä Lapuan jokea pitkin Uudenkaarlepyyn kaupunkiin päin aina Härmän kappeliin asti niinikään kolmen peninkulman matkan." Toivo Vuorela kritisoi 1940-luvulla Havulinin kuvausta usean hevosen vetämästä veneestä: kun useampi hevonen veti niin ne kulkivat samaa rantapolkua pitkin, eivätkä eri töyräillä.

Terva oli ylivoimaisesti tärkein kuljetettava jokiliikenteessä 1600-luvulla tervan ollessa merkittävä kaupankäynnin väline. Samalla vuosisadalla hevosvetoiset veneet ilmestyivät Ilmajoelle ja Lapuan seuduille ja säilyivät tuttuina näkynä joella vielä 1700- ja 1800-luvuilla. Edellämämainitusta kuvauksesta käy ilmi että hevosvetoiset veneet olivat vielä käytössä 1940-luvullakin. Jokea käytettiin myös uittoihin tervan maantiekuljetusten lisääntyessä ja muun vesiliikenteen vähentyessä 1700-luvulla, kunnes vedenpinta aleni liiaksi. Maidon jalostuksesta saunoilla luovuttiin meijeritoiminnan voimistuttua 1900-luvun alussa. Tiestön paranemisen seurauksena oli jo aikaisemmin luovuttu verätteen käytöstä maidon kuljettamisessa, Alajoen pelloilta kylän keskusta.

Vanha isokokoinen
alajokisauna
pystylaudoitetulla
porstualla.

3. PERINTEINEN ALAJOKISAUNA

3.1 JOKISAUNOJEN NIMISTÖ

Jokisauna Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla karjanlaitumena käytetyille etäniityille rakennettu karjanhoitajan maja. Muita käytettyjä nimiä ovat mm. luhtamaja ja kytötupa. Näin määrittelee Toivo Vuorelan kokoama Kansatieteen sanasto vuodelta 1964. Määritelmästä käy selkeästi ilmi rakennuksen käyttötarkoitus; kyseessä ei siis ole todellinen kylpysauna vaan väliaikaista asumista ja työvälineiden säilytystä varten rakennettu rakennus. Aira Kuronen viittaa myös laajassa Alajoen jokisaunakulttuurista kokoamassaan aineistossa seikkaan ettei perimätiedossa ole esiintynyt muistumia siitä, että jokisaunoja olisi milloinkaan käytetty kylpemiseen tai että niissä koskaan olisi ollut kiuasta. Jokisaunasta käytettyjä nimityksiä ovat perimätiedon mukaan myös *kytösauna, luhtasauna, kesäsauna, luhtatupa ja kesätupa*, joista muutamia käytetään edelleen. Mikäli saunalla oli useampia osakkaita sitä saatettiin kutsua myös *tasasaunaksi, yhtymän saunaksi* tai *osuuskunnan saunaksi*.

Jokisauna nimitys on saunanimistön nuorempi tulokas, joka pohjautuu todennäköisesti siihen tosiasialliseen seikkaan ettei sekä karjanlaiduntamisen että erilaisten viljelytöiden suorittamisen aikaan asumiseen käytettyjä rakennuksia voinut nimittää pelkästään karjamajoiksi. Sauna nimitys periytynee todennäköisesti niittyasumuksen mittasuhteista ja sen asuinhuoneen peräseinästä seinään ulottuvasta makuulavasta eli komppelistä. Toisaalta saunanimen käytön on arveltu periytyvän talon pihapiiristä Alajoelle kausiasunnoksi siirretyn vanhan rakennuksen, useimmiten löylysaunan, nimestä. Jokisaunan eteen liitetty Alajoki määrittelee kausiasunnon sijainnin nähtynä yläjuoksulla sijainneisiin Ilmajoen ja Seinäjoen kirkonkyliin. Vastaavaa nimitystä on käytetty myös Lapuan kirkonkylän Alajoella sijainneista jokisaunoista. Nimityksiä luhtamaja ja -sauna ovat todennäköisesti nimistön iäkkäimpiä muotoja, joita on alunperin käytetty niistä harvoista karjamajoista, jotka oli rakennettu jo ennen 1800-luvun vaihteessa suoritettua Laivanpään- ja Taipaleennevan ojitamista. Kytötuvan ja -saunan nimitykset periytyvät puolestaan Alajoen ojitamisen jälkeiseen kytöviljelykauteen, jolloin todellinen jokisaunakulttuuri eli kukoistustaan ja kesäsauna ja kesätupa ovat tiettävästi huomattavasti nuorempaan nimistöön kuuluvia.

3.2 ALAJOKISAUNOJEN MÄÄRÄLLINEN JAKAUTUMINEN 1900-LUVULLA

Eräiden lähdetietojen mukaan jokisaunoja on Ilmajoen, Seinäjoen ja Nurmon Alajoella laskettu olleen enimmillään noin 250 kpl. Vuonna 1976, jolloin Ilmajoki-seura ja museovirasto valokuvauttivat kaikki jäljellä olleet jokisaunat, yhteenlasketuksi tulokseksi saatiin 68 kappaletta. Ilmajoen kunnan alueella vuonna 1995 suoritetun inventoinnin ja kuntoluokituksen perusteella jäljellä oli enää 56 alajokisaunaa ja vain 1 navetta. Kun tästä saadusta tuloksesta vähennetään 5 kokonaan sortunutta ja 9 hyväkuntoista "uusjokisaunaa" lopputulokseksi saadaan 42 alkuperäistä jokisaunaa. Jokisaunoista 23 oli hyväkuntoisia, 7 huonokuntoisia ja 12 jokisaunaa arvioitiin kunnoltaan kohtalaisiksi. Tilanne on kuitenkin muuttunut kesään 1999 mennessä alkuperäisten jokisaunojen kannalta vieläkin heikompaan suuntaan, sillä useat saunat ovat huolto- ja kunnossapitotöiden tekemättä jättämisen seurauksena siirtyneet jo astetta heikompaan

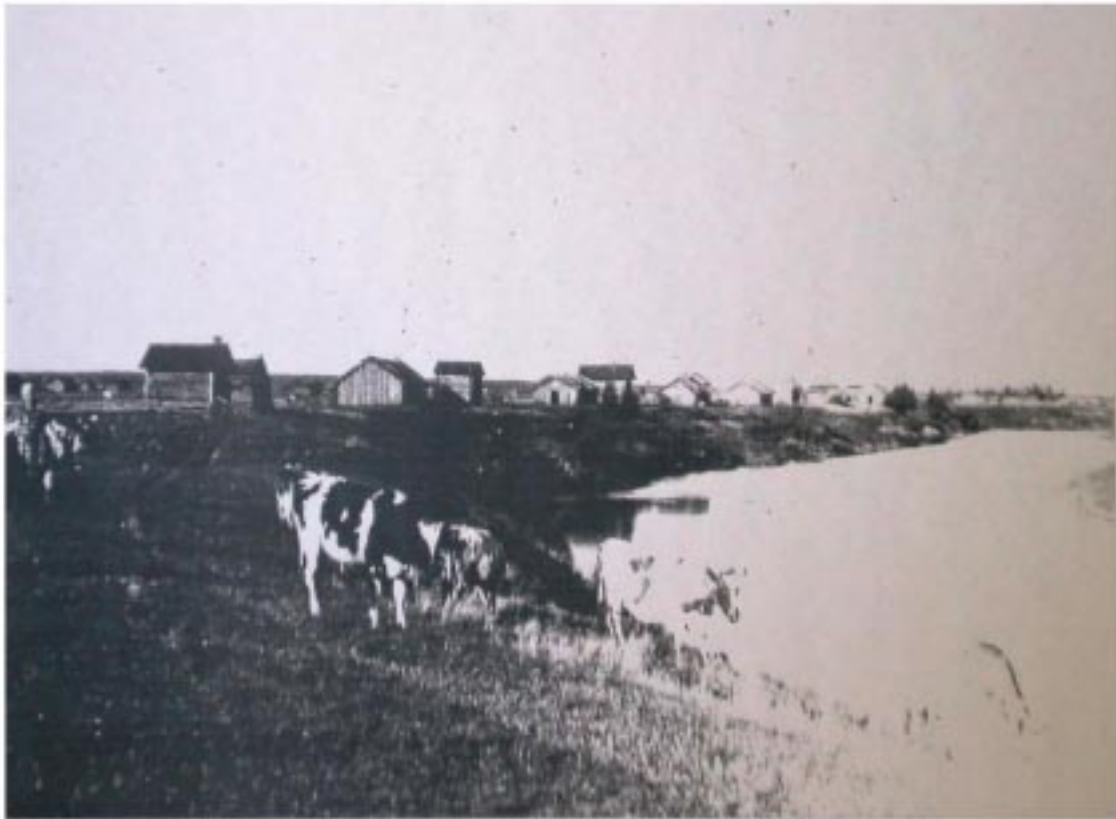
Alajoen maisemaa
Ionojalta katsottuna

luokkaan. Toisaalta on kuitenkin huomattava muutamien uusien, ainakin mittasuhteiden ja ulkoasun perusteella alkuperäisen kaltaisiksi luokiteltavan rakennusten valmistumisen.

Ilmajoki-seura ja museovirasto selvittivät 1970-luvun lopulla myös eri jokisaunarakennustyyppien lukumäärät sekä haastattelutietojen perusteella kunkin tyyppin yleisyyden ja sijoittuminen 1900-luvulla. Tulosten pohjalta jokisaunoista tunnistettiin kuusi päätyyppiä joista yksi jakautui oven sijainnin mukaan kolmeen eri alaryhmään. Perustyyppit olivat: 1) *porstuattomat, päätyovelliset hirsisaunat*, 2) *porstualliset jokisaunat* 3) *päätykatokselliset jokisaunat*, 4) *määrittelemättömät*, 5) *poikkeukselliset jokisaunat* ja 6) *”uusjokisaunat” eli kesämökit*. Porstuallisten jokisaunojen alaryhmät olivat: a) *päätyovelliset*, b) *sivuovelliset ja c) puutteellisille tiedoille jääneet*. Selvästi yleisin jokisaunatyyppi osoittautui olleen porstuallisten jokisaunojen ryhmä, johon selvitys vuonna kuului 58 jokisaunaa. Näistä 32 saunaa kuului päätyovellisten ja 26 sivuovellisten jokisaunojen alaryhmään. Loput löydetyt saunat kuuluivat porstuattomien jokisaunojen ryhmään.

Aira Kurosen kokoamasta muisti- ja perimätietojen avulla paikannetuista jokisaunoista kertovasta taulukko tukee valokuvausten perusteella saatua tulosta porstuallisten jokisaunojen määrällinen enemmyydestä. Sen mukaan porstuallisia jokisaunoja on ollut 1900-luvun alkupuolella vielä 112 kpl ja porstuattomia päätyovellisia hirsisaunoja vain 30 kpl. Haastatelluin saadun aineiston perusteella kaikkien kuuden eri perustyyppin yhteismäärä on 1900-luvulla ollut 224 kpl, joista 115 saunaa on sijainnut Kyrönjoen länsipuolella ja 109 jokisaunaa jokuoman itäpuolella. Mikäli haastateluaineistosta jätetään pois 1970-luvun jälkeen valmistuneet ”uusjokisaunat”, eli pelkästään virkistyskäyttöön rakennetut kesämökit, jäljelle jää 214 jokisaunana käytettyä rakennusta. Aira Kurosen mukaan Ilmajoen Alajoella samanaikaisesti käytössä olleiden jokisaunojen lukumäärä jää kuitenkin alle kahdensadan, koska määrä on jatkuvasti vaihdellut entisiä purettaessa ja uusia rakennettaessa. Kurosen mukaansa alajokisaunojen määrä on pikemminkin hieman kasvanut 1910-30-luvuilla ja saavuttanut käännekohtansa vasta sotien jälkeen 1940-luvulla, jolloin jokisaunoja alettiin purkaa enemmän kuin uusia rakennettiin tilalle. Tuolloin rakennusryhmästä hävisi ensinnä navetta, sitten heinälato ja viimeisenä jokisauna.

Edellä mainitut luvut eivät kuitenkaan tarjoa todellista vertailupohjaa jokisaunojen lukumäärän ja niiden käyttäjämäärän välille, koska yhteisomistuksessa tai -käytössä olleita jokisaunoja oli enemmän kuin pelkästään yhden talon käyttämiä saunoja. Aira Kurosen mukaan yhteisomistuksessa ja/tai käytössä olleita jokisaunoja oli 1910-40-luvuilla noin neljännes kaikista jokisaunoista. Jokisaunatyypeittäin käyttäjämäärä jakautui lähinnä kahden osakkaan saunojen eduksi. Jokisaunojen osakasmäärä ei kuitenkaan vaikuttanut navettarakennusten lukumäärään, vaan osakkailla oli lähes poikkeuksetta erilliset navetat kunkin omalla saralla.

Jokisaunat vasemmalta
oikealle: Haapalan (myöh.
Mäki-Lauroselan), S. Perälän,
Kalevan ja Koivulahden,
J. Perälän, J. Karjalan, Mäki-
rannan sekä Päivärinnan.
Valokuvannut Paavo Fossi
1930-luvulla.

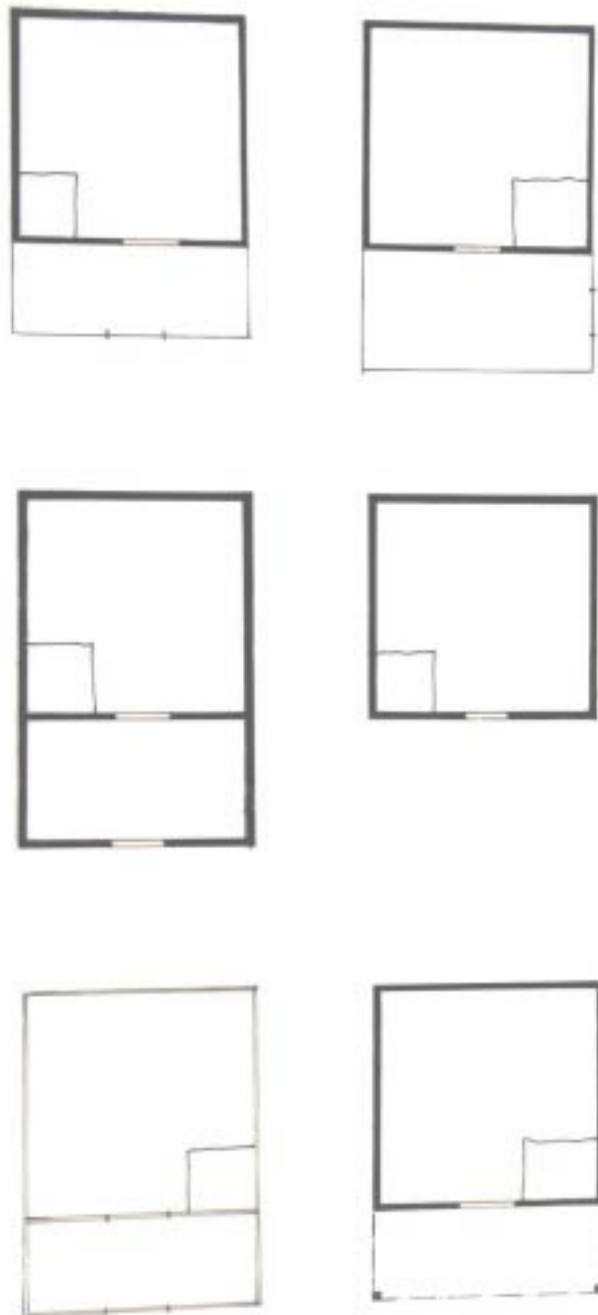
3.3 ALAJOKISAUNOJEN SIJAINTI

Muisti ja perimätietojen pohjalta paikannetut alkuperäiset, tyypilliset jokisaunat, joista vanhimmat (42 kpl) ajoittuivat ennen vuotta 1900 valmistuneiden ryhmään, sijaitsivat Alajokilakeudella seuraavasti: Kyrönjoen rantapenkereellä 72, Seinäjoen rantapenkereellä 6, luoman varrella 9, tien varressa 49 sekä 71 saunaa kauempana joesta ja tiestä. Jokisaunojen sijainnin on pääpiirteissään määrännyt tilojen maanomistus; talo jonka sarat ulottuivat jokeen rakensi saunan jokityrälle ja ne joiden maat jäivät kauemmaksi joesta kokosivat saunansa kytöiden varsille, luoman varteen tai sarkojen keskelle. Mikäli saunalla oli useampia osakkaita se sijoitettiin yleensä tilojen rajalle niin että puolet rakennuksen pituussuuntaisesta rungosta oli kummankin omistajan maalla. Tämä sijoitustapa on edelleen määritettävissä joidenkin alajokisaunojen kohdalla, joko jokisaunan alalla sen pituussuunnassa kulkevan sarkaojan tai – vaikka oja olisikin poistettu – pellon reunalla sijaitsevan rajapyykkikiven avulla. Aira Kurosen kokoaman aineiston mukaan sauna saattoi sijaita myös toisen osakkaan saran reunalla ja yhteiskäytössä ollut tilustie ojan vastakkaisella puolella, toisen osakkaan saralla.

Tilan omistamien sarkojen sijainnin ohella saunan rakentamisaikanaan vaikutti maanalan viljeltävyys. Jokisauna sijoitettiin mieluummin pellon kivikkoiseen tai muutoin heikomman viljeltävyyden omaavaan kohtaan, kuten ojan, jokityrään tai tien tuntumaan. Näin varmistettiin suurella työllä valmistetun maan mahdollisimman tehokas käyttö. Toisaalta kyseisen kaltainen sijaintipaikan valinta helpotti yleensä myös kulkureittien luomista, olihan ojanpientareita, sarkatietä tai verätettä vetäneen hevosen jokityrmänlaelle polkemaan polkua huomattavasti helpompi liikkua. Kulkureittien merkitys korostui päivittäisten askareiden suorittamisen tarpeista; sauna rakennettiin mieluummin joen läheisyyteen tai ainakin sopivan joellepääsyreitien varrelle, jolloin juoma- ja käyttö- veden saanti oli helpointa ja maidonkuljetusmatka lyheni. (Maito haettiin lehmien laiduntamisjakson aikana joka ilta ja kuljetettiin Alajoelta kirkonkylään jokiveneellä.)

Jokisaunan läheisyyteen rakennettiin lähes poikkeuksetta hirsirunkoinen navetta ja yksi tai kaksi rehulatoa, joista yhdessä muodostui melko tiiviitä rakennusryhmiä. Jokisaunan ja navetan välinen etäisyys vaihteli noin 5-20 metrin tietämällä, mutta myös rehuladot saattoivat sijaita miltei yhtä lähellä saunaa. Näinkin lyhyiden rakennusten välisten etäisyyksien syntyyn ovat todennäköisesti vaikuttanut jo aiemmin mainitut viljelymaan säästämistä aiheuttavat seikat mutta myös eläinten helpompi hoidettavuus. Jokisaunojen ja navetoiden runsaaseen sijoittumiseen jokityrälle on todennäköisesti vaikuttanut myös Kyrönjoen tulviminen. Pellon korkeimmalla kohdalla pintavesi ei kerääntynyt rakennuksen alle, eikä tulva kastellut saunan alimpia hirsikertoja, mikä puolestaan vähensi lahovaurioita ja näin ollen helpotti sekä jokisaunan että navetan kunnossapitoa. Toisaalta jokityrälle rakennetusta saunasta tarjoutui kaunis näköalan sekä joelle että joen toiselle rannalle, missä tilan peltosarka saattoi jatkua soirona vielä kauaksikin joesta. Joki täytti myös Alajoen kausiasukkaiden perustarpeet peseytymisen ja virkistäytymisen muodossa.

Vuonna 1995 inventoitujen ja kesällä 1999 täydennysinventointien perusteella saunojen porstuan tai porstuattomissa saunoissa oviseinän avautumissuuntaan on voimakkaimmin vaikuttanut ilmansuuntien kaakkois-lounais-sektori, joen tai luoman sijainti suhteessa alajokisaunaan ja joissakin tapauksissa jo edellä mainittujen yhtymän saunan ja tilustien sijoittuminen eri puolille sarkaojaa. Muutamissa lähempänä pysyväisasutusta sijaitsevilla saunoilla, ovi avautuu kohti asutusta.

Perinteiset
alajokisaunojen
pohjavaihtoehdot.

3.4 ALAJOKISAUNARAKENNUS

Perinteisen alajokisaunarakennuksen malli on havaittavissa suomalaisesta "kantasaunasta", jota on Toivo Vuorelan mukaan käytetty vielä varsin myöhäiseen vaiheeseen saakka kylpysaunan ohella myös asuntona ja riihenä. Perinteisen suomalaisen saunan tavoin myös jokisaunarakennuksen iäkkäin malli on neliseinäinen yksinäisrakennus, jonka seinät on salvottu mieluiten tukevasta, jatkuvia lämmönvaihteluita kestävästä hongasta. Myös jokisaunarakennuksen satulakatto, matala nurkkakiviperusta tai kivijalka, oven sijainti päätyseinällä, ikkunoiden virkaa toimittavat räppänät ja poikittain rakennuksen perällä sijaitseva lava ovat kaikki vanhakantaisen saunan ominaispiirteitä. Todennäköisesti myös jokisaunan oviaukon suojaksi rakennetun porstuan kehityshistoria noudattaa Toivo Vuorela esittämää "kantasaunan" porstuan kehitystä. "Kantasaunan" porstuan kehityksen ensivaiheessa saunan satulakatto pidennetään jatkettujen vuoluhirsien varassa avokatokseksi, minkä jälkeen eteisrakennelma melko pian umpeutuu myös seinien osalta, joko osittain tai kokonaan.

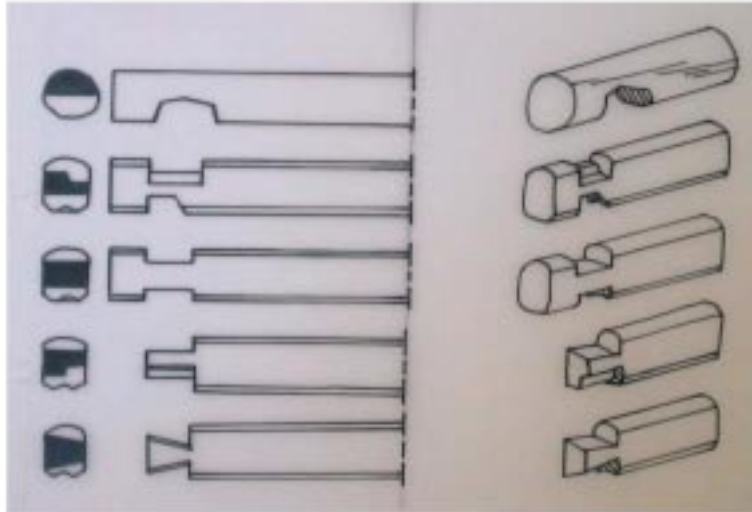
Jokisaunojen perustyyppit on jo aiemmin esitetty kappaleessa 3.2, joten keskityn tässä ainoastaan kolmeen päätyyppiin:

- 1) *porstuattomat jokisaunat*
- 2) *porstualliset jokisaunat:*
 - a) *päätyovelliset; ovi porstuan päädyssä*
 - b) *sivuovelliset; ovi porstuan sivulla*
- 3) *päätykatokselliset jokisaunat.*

Seuraavat perinteistä alajokisaunan rakennetta ja rakennushistoriaa koskevat seikat on koottu Museoviraston ja Ilmajoki-Seuran kartoitusten ja haastattelujen, Aira Kurosen kokoaman tutkielman sekä Ilmajoen kunnan inventointien pohjalta.

3.4.1 Perusta

Jokisaunarakennusten perusta on yleensä matalahko nurkkakiviperusta, mutta joissakin tapauksissa rakennuksen hirsikehikko lepää luonnonkivistä kootun kivijalan päällä. Rakennuksen sijainti on todennäköisesti vaikuttanut myös perustan valintaan ja sen korkeuteen; kivikkoiselle kohdalle tai jokitöyräälle sijoitetun jokisaunan perusta on parhaimmillaan tarvinnut vain muutaman mölkerö eli kloperokiven lisää, kun taas alavalle pellolle rakennetun saunan alapohjan suojaaminen pintavedeltä on vaatinut tuulettumista edistävän korkean perustan ja/tai muusta saran pinnasta kohoavan, rakennusalan laajuisen saarekkeen kokoamisen. Yhä olemassa olevien tai/ja 1900-luvulla valmistuneista jokisaunojen perustuksista puhuttaessa on kuitenkin huomattava etteivät edelleen nähtävissä olevat perustukset ole läheskään aina alkuperäisiä, vaan niitä on rakennuksen korjaustöiden eli pitelemisten yhteydessä saatettu korottaa ja uusia.

Perinteisiä
nurkkasalvoksia.

3.4.2 Seinät

Alajokisaunojen kolmesta päätyypistä kaikkien seinät on lähes poikkeuksetta valmistettu kookkaasta veistetyistä hirrestä. Melko harvinaisen poikkeuksen edelliseen muodostavat muutamat porstuallisten jokisaunojen ryhmään kuuluvaa rakennusta, jotka ovat joko kokonaan lautarakenteisia ja/tai sahatulla pystylaudoituksella vuorattuja.

Hirsirakenteisten saunojen hirret on salvottu joko tasanurkalle tai risti- eli klupunurkalle. Ristinurkat jätettiin yleensä peittämättä, mutta tasanurkat saatettiin joskus vuorata nurkkalaudalla. Tasanurkkaisissa jokisaunoissa on lähes poikkeuksetta käytetty lohenpyrstösalvosta, mutta muutamissa jokisaunoissa on lohenpyrstön ohella nähtävissä myös hakanurkkasalvosta. Klupunurkkien käytetyin nurkkasalvos on jyrkkänurkka, joka on tullut helppoutensa takia käyttöön vasta huomattavasti Etelä-Pohjanmaan rakennusperinteelle tyypillistä hammastettua jyrkkänurkkaa myöhemmin. Toisaalta on kuitenkin huomioitava 1940-luvun jälkeen tapahtunut jokisaunojen runsas purkaminen, mikä on todennäköisesti vähentänyt runsaimmin iäkkäimpien rakennusten määrää ja samalla tietoa niiden yksityiskohdista.

Jokisaunan hirsirunko on yleensä vuoraamaton, minkä ansiosta iäkkäimmissä seinähirsissä on edelleen, myös rakennuksen ulkopuolella, näkyvissä piilukirveen lyöntien tasainen pystysuora rytmi. Kauniisti harmaantuvaa hirsipintaa ei ole perinteisesti maalattu. Muutamia yksittäisiä saunarakennuksia on kuitenkin myöhemmin käsitelty punaisella lietemaalilla eli ”punamultamaalilla” ja joihinkin saunoihin on huonokuntoisiksi syöpyneiden salvosten peittämiseksi lisätty valkoiseksi maalatut nurkkalaudoitukset. Muutamissa saunarakennuksissa on huomattavissa myös toisesta rakennuksesta paikkahirsiksi siirrettyjä hirsiiä, joissa on haalistunut ”punamultaus”.

Miltei kaikissa jokisaunarakennuksissa on nähtävillä rakennuksen purkumerointi, joka on suoritettu, joko ennen rakennussiirtoa tai hirsi hirreltä tapahtunutta rakennuksen purkua minkä jälkeen perustukset tai huonokuntoiset hirret on uusittu ja seinät uudelleen koottu ja sammallettu. Viimeksimainittua rakennuksen korjaustoimenpidettä on kutsuttu rakennuksen pitelemiseksi ja se on suoritettu aina tarpeen vaatiessa. Muisti- ja perimätiedon mukaan rakennusten pitelemisen yhteydessä on toisinaan uusittu myös jokisaunan nurkat eli rakennusta on pienennetty uusien salvosten vaatiman tilan verran.

Alajokisauna
Laivanpäänmukan
kohdalla
valokuvannut Väinö
Tuomaala 1951

3.4.3 Porstua

Porstuoita on kahta eri tyyppiä: täysin umpinaisiksi vuorattuja ja joltain seinältä tai oviaukon kohdalta avonaisiksi jätettyjä. Hirsirunkoisen jokisaunan porstua on perinteisesti tuettu hirsikehikon varaan ja vuorattu yksinkertaisella sahatulla pystylaudoituksella. Vuorauksessa on käytetty sekä peiterimoitusta, leveää lomalaudoitusta että tasaista pystylaudoitusta. Muutamissa, mahdollisesti alkuperäisen porstuan omaavissa saunoissa hirsikehikko muodostuu satulakaton kurkihirren sekä kahden tai kolmen asuinosaan seinähirren työntyessä porstuan puolelle. Näistä hirsistä muodostuu porstuan jäykistävä selkäranka, jota porstuan päätynurkkien hirret tukevat. Porstuan ovi sijaitsee joko porstuan päädyssä tai toisella sivulla ja se on rakenteeltaan yleensä kevyempi kuin porstuaan aukeava asuinhuoneen ovi.

3.4.4 Katto

Salvosrakennusten peruskattomuoto on Suomessa kaksilappeinen eli satulakatto, joka on rakennettu kattovuoliaisten varaan. Ei siis ole ihme että myös jokisaunojen vesikatot on perinteisesti rakennettu vuoliaisten tukemiksi satulakatoiksi. Myös mahdollisen päätykatoksen tai porstuan katto oli aina satulakatto, joka jatkui yhtenäisenä, saman harjakorkeuden ja kattokulman säilyttäen hirsikehikon varassa lepäävän porstuan tai päätykatoksen ylle. Jokisaunojen kattokulma on valittu paikkakunnan rakennusperinteen, saunan sivusuhteiden ja katemateriaalin ehdoilla. Vuoliaisten avulla rakennettujen kattojen kattokaltevuudet noudattavat pääosin olki- ja pärekatolle tyypillistä kattokulmaa 1:4 - 1:6, missä päätykolmion koko leveys jaetaan päätykolmion korkeudella.

Jokisaunojen perinteiset katemateriaalit ovat olki ja lauta, joista olkikate on ollut yleisimmin ja lautakate on melko harvoin käytetty. Muisti- ja perimätietojen mukaan iäkkäimmissä jokisaunoissa oli vielä 1900-luvun alussa olki- eli pahnakattoja, mutta 1930-luvulle tultaessa pärekate oli jo miltei syrjäyttänyt ne ja olkikattoisia jokisaunoja oli enää jäljellä ainoastaan muutamia. Sotien jälkeiselle jälleenrakennuskaudelle tultaessa uudet kateaineet alkoivat jokisaunojen kattoja uusittaessa syrjäyttää myös pärekatteen. Tilalle tulivat: huopa, pelti, tiili ja joissakin tapauksissa mineriitti, jotka levisivät sittemmin myös uusien (1970-luvulla ja sen jälkeen rakennettujen) jokisaunojen katteeksi. Perinteisen tavan mukaan valmistettujen kattojen ja kateaineiden esimerkkeinä mainittakoon: Yli-Lauroselan jokisaunan kaareva lautakatto ja Ilmajoki-Seuran museosaunan pärekatto sekä navetan ja ladon olkikatot

Jokisaunarakennuksille on tyypillistä kaksilappeinen välikatto, jonka päälle on lämmöneristeiksi lisätty, joko sammalia, turvetta tai tiiviitä maa-aineksia. Iäkkäämpää rakennusperinnettä edustavassa välikatossa lappeet on valmistettu alassuin ladotuista ja melko pienikokoisista haljaspuolikkaista, mutta myöhemmin käyttöön on kuitenkin yleisesti otettu laudoitettu lapekate. Kaksilappeista välikattoa kannattelee yleensä kolme kannatinhirttä, joiden salvoskohta näkyy usein myös jokisaunan päädyssä,

Huviretkellä Laivanpään-
mukassa
1920-luvulla.

jonkin verran kattovuoliaisten päiden alapuolella. Välikaton kulma vaihtelee melko paljon saunasta ja sen iästä riippuen. Toisinaan kaksilapainen välikatto on rakennettu noudattamaan miltei täsmälleen vesikaton muotoa ja muutamissa harvoissa tapauksissa välikatto on täysin suora.

3.4.5 Lattia

Kausiasunnoksi rakennetussa jokisaunassa on aluksi ollut pelkästään maapohja, mutta myöhemmin saunan asuinhuoneeseen on tehty useimmiten rakennuksen pituussuuntainen eli harjan kanssa yhdensuuntainen lankkulattia. Asuinosaan lattia on yleensä koottu matalan yksinkertaisen rossipohjan varaan, missä lattialankut lepäävät muutamien rakennuksen leveyssuuntaisten niskahirsien varassa. Muistitietojen mukaan vanhaa rakennusperinnettä edustava maalattia on 1930-luvulla ollut jäljellä ainoastaan yhdessä saunassa. Porstua on kuitenkin usein säilynyt lattiattomana koko 1900-luvun ajan. Useimpien lattiallisten porstuoiden permanto on valmistettu asuinosaan tavoin kuusi- tai mäntylaudoista, mutta rakennuksen leveys-suuntaan ladottuna.

3.4.6 Ikkunat

Jokisaunojen perinteinen ikkunamuoto on pienikokoinen ja useimmiten yhden hirren korkuinen työntöluukullinen valo- ja tuuletusaukko eli räppänä. Räppänöiden aukkoihin sovitettiin vasta myöhemmin pienet lasiruudut, minkä jälkeen alettiin rakentaa myös isokokoisempia – suurimmillaankin vain noin kolmen leveän hirren korkuisia – useimmiten neliruutuisia ikkunoita. Perimätiedon mukaan valoaukkojen ja ikkunoiden pieneen kokoon oli syynä varkaiden sisäänpääsyn estäminen. Ikkunoiden kokoon ja määrään on vaikuttanut luonnollisesti myös rakennuksen kokoluokka ja mittasuhteet, niinpä pienissä ja keskikokoisissa saunoissa on usein vain yksi ikkuna saunan päädyssä ja räppänä sivuseinällä.

Valoaukkojen ja myöhemmin myös ikkunoiden sijoituspaikat ovat määräytyneet lähinnä näkymien, tulisijan ja makuulavan sijainnin sanelemina. Perinteisiä räppänän sijoituspaikkoja ovat olleet jokisaunan päätyseinä – sekä korkealla makuulavan yläpuolella että melko matalalla pöydän pinnan yläpuolella – ja tulisijan vastakkainen sivuseinä. Korkealta päätyseinästä ja matalalta, miltei lattiatasosta löytyvät räppänän paikat ovat Toivo Vuorelan mukaan myös tyypillisiä kylpysaunojen räppänöiden sijoituspaikkoja. Saunaan mahdollisesti myöhemmin lisätyt ikkunat on, päätykolmion valoaukkoa lukuunottamatta, useimmiten sijoitettu entisten valoaukkojen paikalle, mistä selittyyne osaltaan eri seinien erikokoiset ikkunat. Toisaalta liikoja ikkunoita on myöhemmin myös tukittu ja esimerkiksi jokisaunan siirron yhteydessä uudelleen aukotettu sopivampaan näkymäsuuntaan avautuvaksi.

Neliruutuisten ikkunoiden muoto vaihtelee melko rakennuskohtaisesti, mutta tavallisesti ikkunoiden korkeus on hitusen leveyttä suurempi. Ikkunan ulkopuolelle on perinteisesti valmistettu puinen suojaluukku, joka kääntyy, luukun kokoon nähden pitkien, saranoiden

Perinteisiä
alajokisaunojen
ovityyppejä
lautaprofiileineen.

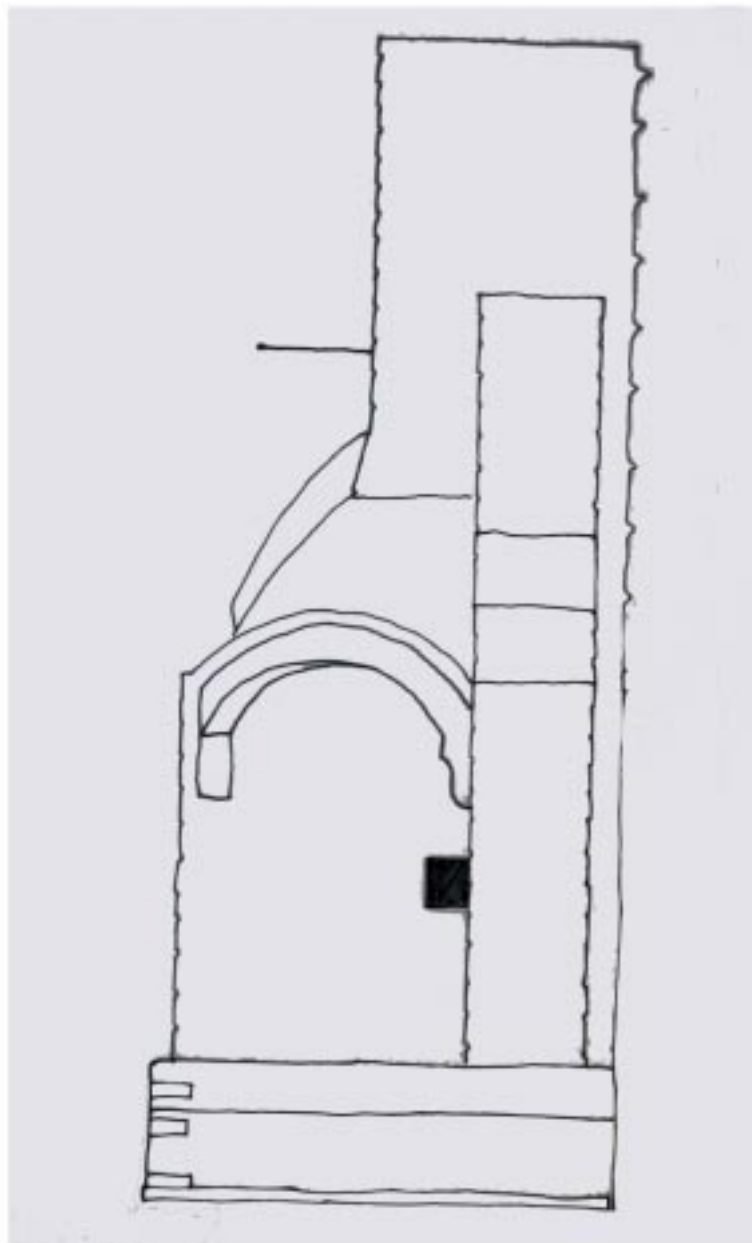
varassa. Ikkunaluukkuun on kiinnitetty myös joko kiinteä tai irrotettavissa oleva lenkkirauta, joka mahdollistaa luukun lukitsemisen rakennuksen sisäpuolelta. Lenkkirauta pujotetaan Ikkuna-aukon viereen kaiverretusta, hirsirungon läpäisevästä aukosta ja lukitaan huoneen sisäpuolella, lenkin läpi painettavalla rautapiikillä. Sekä naulat, saranat, lenkkirauta että rautapiikki ovat olleet perinteisesti sepän takomia. Perimä ja muistitietojen mukaan ikkunaluukut on suljettu yleensä saunalta poislähdettäessä mutta syksyllä, lehmiä paimennettaessa ja useiden naisten asuessa saunoilla myös yöksi.

Jokisaunan räppänöiden ympärillä ei yleensä esiinny listoituksia, mutta isokokoisemmat ikkuna-aukot on yleensä kehystetty yksinkertaisilla listoilla eli foorilaudoilla. Foorilaudat on toisinaan maalattu joko perinteisellä lyijynvalkoisella tai myöhemmin useimmiten valkoisella öljymaalilla. Muutamien jokisaunojen ikkunalistoissa esiintyy listan pituussuuntainen, suoraviivainen ja pyöröpohjainen uurrepari ja useimpien ikkuna-aukkojen ylle on kiinnitetty viisto tippalista.

3.4.7 Ovi

Asuinhuoneen ovi on iäkkäimmässä muodossaan lautarakenteinen pienaovi, jossa on isokokoinen mahdollisesti vilja-aitasta siirretty tukkilukko ja ovilehden lävitse työntyvä voimakas saranointi. Myös koko ovi on saatettu siirtää, joko jokisaunaksi siirretyn rakennuksen mukana tai erillisenä rakennusosana nykyiselle paikalleen. Mikäli jokisaunan ovesa ei ole lukkoa se saatetaan lukita myös mitä kekseliäimmin avattavalla ja suljettavalla haalla. Hakaa on perinteisesti käytetty myös mikäli ovi on haluttu lukita saunan sisäpuolelta.

Jokisaunan asuinhuoneen ovi on todennäköisesti perinteisesti auennut ulospäin, joko vasemmalle tai oikealle riippuen pääasiallisesta jokisaunan lähestymisreitistä tai porstuan avautumis-suunnasta. Koska pienaoven lehti rakentuu yleensä noin kolmesta leveästä pystylaudasta, on sen ulkopinnalle useimmiten naulattu vaakasuora laudoitus tai ponttilaudoitus jäykistämään ja elävöittämään ovea. Muutamat kauneimmista oven ulkovuorauksista on vuorattu käsityönä valmistetulla, koristehöylätyllä laudalla. Porstuan ovi on sensijaan lähes poikkeuksetta yksinkertainen, pystylaudoitettu ja haalla suljettava ovi.

Perinteinen
otsallinen muurattu
alajokisaunan takka.

3.4.8 Takka ja savuhormi

Tulisija eli takka on tavallisesti tiilestä muurattu ja sijaitsee useimmiten ovelta katsottuna oikealla. Takan muoto oli yleensä neliö, jonka koko vaihteli jokisaunan koon mukaan 1150x1150 aina 1500x1500 millimetriin. Vaikkakin pohjarakenteeltaan viisikulmaisiakin ja etuosaltaan pyöristettyjä takkoja on perimätiedon mukaan ollut muutamissa jokisaunoissa. Tulisijan savutorni on lähes poikkeuksetta suora ja se suljetaan savupellillä asuinhuoneen sisältä. Takan perustana on luonnonkivi rökkiö tai isokokoinen irtolohkare, joka lepää maapohjalla. Takan yläosa eli kupu (otta, piisiotta, muurinotta) on useimmiten muurattu ottaraudan päälle vaikkakin iäkkäämpien tulisijojen otsarakenteessa on käytetty myös puista ottalautaa.

Tulisijan varusteisiin kuuluu kiinteästi lattiasta kohoava puinen tantari eli pystytanko, johon tukeutuu vaakasuora rautainen padankannatin eli kraaku. Tantari on toisinaan saatettu tukea sivuseinään.

3.4.9 Makuulava ja muu sisustus

Jokisaunan asuinhuoneeseen on perinteisesti rakennettu makuulava eli komppeli. Toisinaan niitä on kutsuttu myös pelkästään lavaksi tai lauteiksi. Lähes poikkeuksetta makuulava oli koko saunan levyinen ja sijaitsi takastakatsottuna vastakkaisella päätyseinällä. Isokokoisissa porstuattomissa saunoihin on toisinaan rakennettu toinen lava huoneen sivuseinälle takaa vastapäätä. Makuulava tukeutuu kannatinorteen ja seinään. Lava sijoituskorkeus on vaihdellut, kookkaiden jokisaunojen seisomakorkeudesta aina noin 1500 millimetrin korkeustasolle saakka. Lavan on perinteisesti rakennettu noin yhden sylin eli 1800 millimetrin syväksi.

Jokisaunan sisustukseen on perinteisesti kuulunut halkaistuista hirsistä tehdyt penkit eli ränkyt ja matalahko useimmiten ikkunan alareunan tasolle kohoava puupöytä. Pöytä on toisinaan rakennettu ainoastaan yhdestä jopa 500 mm leveästä lankusta tai haljaspuolikkaasta. Makuulavan alapuolelle on sijoitettu usein yhden lankun levyiset fiililaudat. Fiililautoja kannattelevat isokokoiset puutapit. Makuulavalle päästään siirrettäviä puutikkaita pitkin, jotka on tilan säästämiseksi nostettu päivän ajaksi nostettu lavalle. Valaistuksena on ikkunoista ja räppänöistä tulviva luonnonvalo. Pimeän tullen valonlähteenä on takan hehku.

Alajoen
lännenpuolen tietä
1950-luvulla

4. PERINTEINEN LUHTALATO

4.1 LATOJEN MÄÄRÄLLINEN JAKAUTUMINEN 1900-LUVULLA

Perimätiedon mukaan on alajoella sijainnut aikanaan lähes kuusituhatta latoa vaikka todennäköisesti kuitenkin latoja siellä oli enimmillään noin neljä tuhatta. Tarkempaa lukumääräistä tietoa Alajoen luhtaladoista on saatavilla vasta vuodelta 1949 jolloin alueella suoritettiin ensikerran laskenta. Tuolloin latoja oli noin 2110 kappaletta. Seuranta jatkettiin vuonna 1965, jolloin latoja oli vielä noin 1553 kappaletta. Vuonna 1979 latoja oli enää 721 ja vuonna 1991, jolloin on suoritettu viimeisin vahvistettu laskenta, latoja oli enää 393 kappaletta joista kaksi oli romahtanut. Laskettuja latoja ei ole luokiteltu rakenteensa puolesta ryhmiin joten perinteisten hirsitalojen lukumäärä jää epäselväksi, mutta se on joka tapauksessa huomattavasti vähäisempi kuin myöhemmän kookkaamman pysty-laudoitettujen rankorakenteisten latojen lukumäärä. Latojen purkaminen tapahtuu yhä, mm. kesän 1999 aikana on latoja purettu Ilmajoki-seuran jokisaunan läheisyydestä laajemman ja esteettömän viljelyn tieltä. Perinnealueeksi määritellyn alueen ja rakennushistoriallisesti arvokas latomeri, kansallismaisema, on häviämässä lopullisesti. Sen säilyttämiseksi tarvitaan sekä paikkakunnan että maakunnan tasolla tehtävää työtä. Latomeren - etelä-pohjoisuuden - symbolin, merkityksen ei tulisi unohtua.

4.2. LUHTALATOJEN PERINTEISET SIJAINNIT

Perinteisesti luhtaladot on sijoitettu peltojen kivikkoisille kohoumille tai muuten viljelyn kannalta epäsuotuisille alueille. Pohjanmaalla luhtaladot on useimmiten sijoitettu sarkaojien päälle jonoon, metsän reunaan, kasvuolosuhteiltaan heikommalle maalle tai luoman reunoille; latoja sijaitti sekä alajokisaunojen yhteydessä jokipenkereillä että avoimen peltomaiseman keskellä kaukana joesta ja teistä.

4.3 LATORAKENNUS

Luhtaladot on perinteisesti rakennettu pyöreistä kuorituista hirsistä käyttäen yksinkertaisinta salvostekniikkaa. Alkuperäinen salvos oli vain hirren alapuolelta lovettu klupunurkkaliitos eli ristinurkkaliitos tyypillisesti mäntyyn tai kuuseen tehtynä ja poikkeustapauksissa haapaan veistettynä. Yhteisenä tekijänä hirsille oli kuitenkin niiden kelpaamattomuus tukeiksi tai järeämmäksi puutavaraksi. Tyypillistä länsisuomen ladoille oli niiden leveneminen ylöspäin ja hirsien harvaan asettaminen niin, että päällekkäsitien hirsien väliin jäi hirren levyinen aukko josta tuuli pääsi puhaltamaan läpi kuivattamaan heinää. Perimätiedon mukaan myös ylöspäin leveneminen johtui sen tuomasta lisäsuojasta estäen sadeveden osumasta seiniin ja sitä kautta heiniin ladon sisällä.

4.3.1 Perusta

Perustuksina oli perinteisesti nurkkakivet mikäli lato oli sijoitettu niitystä kohoavalle kiviselle kumpareelle. Tyypillisimmin lato lepäsi alimpien hirsien

Perinteinen
olkikattoinen luhtalato.

varassa. Tämä aiheutti että latoja täytyi "pidellä" alimpien hirsikertojen lahotessa kosteilla niityillä.

4.3.2 Lattiat

Ladon lattiat olivat poikittaisista riu'uista tai aidaksista, jotka ulottuivat sivuseinästä sivuseinään. Lattian tiiveys ei ollut ensisijaisen tärkeää vaan harvana sekin edisti heinien ilmakehän lämmitystä. Lattia riukujen lahotusta niiden korvaaminen uusilla oli yksinkertaista naulojen puuttumisen takia, riukujen päät oli pujotettu hirsikertojen väliin.

4.3.3 Katto

Katto on perinteisesti ollut satulakatto joko oljista, tuohesta tai päreestä, nykyään myös huovasta tai peilistä rakennettuna. Olkien käyttö katemateriaalina pysyi harvinaisena useiden nälkävuosien seurauksena, jolloin kaikki mahdollinen rehuksi kelpaava syötettiin karjalle sen hengissä pitelemiseksi. Tämän vuosisadan alkupuolella olkikatot olivat kuitenkin lähes yleisin luhtalatojen kateaine. Latojen katoissa on jokisaunojen tapaan kantavana rakenteena vuoliaiset ja katemateriaalia kannattelevat ruoteet.

4.3.4 Oviaukko

Luhtalatojen oviaukko on yleensä päätyseinän keskellä, lukuunottamatta useampipesäisiä latoja joissa oviaukko on yleensä sivuseinällä. Ovena toimivat ovipölkkyt tai sivulle vedettävä ovi. Ovipölkkyt on valmistettu hirren pätkistä joiden päihin on lovettu oviaukon pystylautoihin eli karmiin sopivat uurteet. Ladon täytyessä tukitaan oviaukko ovipölkkyjä pinoamalla niin etteivät heinät putoa ulos.

4.4 PERINTEISEN LUHTALADON KORJAAMINEN

Perinteisten luhtalatojen korjaaminen on niiden yksinkertaisen rakenteen ansiosta helppoa. Korjaukseen käytettävän puuaineksen laadun ei tarvitse olla ensiluokkaista sillä alunperinkään latoihin ei ole käytetty tukeiksi kelpavaa tai vaativampiin kohteisiin käyvää puuta. Luhtalatojen kaikki osat on yhdistetty toisiinsa puuliitoksilla eikä nauloja ole käytetty, joten katkennut tai lahonnut hirsipölkky on helposti korvattavissa uudella osalla.

Olkikatot rakentaminen on nykyään harvinaista ja sen osaavia ihmisiä on enää vähän. Periaate on se, että riittävän tiheästi asetettujen ladon pituussuuntaisten ruoteiden päälle ladotaan olkia. Tarkkaavaisuutta tarvitaan olkien asettelemisessa oikein. Oljet vuorottelevat siten, että joka toisessa rivissä oljen tyvi on harjaan päin ja joka toisessa räystäälle päin, jotta lappeen profiili säilyisi räystäälle laskevana eikä painuisi notkolle. Vilejelykasvien pintitapojen muuttuminen on myös asettanut rajoituksia oljen käyttöön katemateriaalina: riittävän pitkiä olkia on yhä vaikeampi saada.

Huviretkelijöitä
Alajoella 1927

5.0 OHJEISTO VANHOJEN JOKISAUNOJEN KORJAAMISESTA KUNTOLUOKITUKSEN PERUSTEELLA

5.1 HUOLTO

Huolto on rakennukselle elinehto ja sen laiminlyöminen aiheuttaa ajan kuluessa vaikeita ja kalliita korjaustoimenpiteitä. Ennaltaehkäisevä jatkuva korjaus pitää rakennuksen kunnossa ja säilyttää sen tuleville sukupolville esimerkkinä menneiden aikojen rakennustaidosta ja tyylistä.

Vanhien rakennusten huolto on yksinkertaista kun pitäytyy alkuperäisissä menetelmissä. Vanhat materiaalit perustuvat luonnosta saataviin raaka-aineisiin ja siksi niitä pystyy valmistamaan itsekin. Lisäksi vanhojen menetelmien käyttäminen iäkkäiden rakennusten korjauksessa säästää ikäviltä yllätyksiltä koska niiden käyttäytyminen, vanheneminen ja soveltuminen käyttötarkoitukseen tunnetaan käytännössä. Tulevien korjausten kannalta on hyvä tietää kuinka jokin materiaali sietää uudelleen käsittelyn vuosien jälkeen. Aiheutuuko esimerkiksi jonkin uudenaikaisen maalin käytöstä se että se pitää ennen tulevaa käsittelyä poistaa vanha maali, joka aiheuttaa kalliita ja työläitä toimenpiteitä ja saattaa joskus olla mahdotonta.

Huoltotoimenpiteet ovat lähinnä rakennuksen ja sen lähiympäristön jatkuvaa seurantaa. Esimerkkeinä helppoista toimista on pintavesien ja kosteuden esiintymisen tarkkailu siten, ettei kosteus pääsisi kerääntymään rakenteisiin. On hyvä muistaa että hirsirunkoon pesiytyvät hyönteiset valitsevat jokisaunan hirsirungon asuinpaikakseen vasta kun hirsirunkoon päässyt kosteus on jo aloittanut hirsien lahottamisen. Toinen usein unohdettu toimenpide on kivijalan vierustan perkaaminen tiiviistä kasvillisuudesta ja siihen mahdollisesti ajan saatossa kerääntyneen maan siirtämisestä pois ettei perustan tuulettuminen esty. Rakennuksen huolto on huolellisuutta.

5.2 KORJAUS

Rakennuksen korjaus on usein laiminlyödyn huollon seurausta. Korjaukset jakautuvat kahteen ryhmään: pieniin ja suuriin korjauksiin. Ennen varsinaiseen toimeen ryhtymistä on korjauksen laajuus ja luonne arvioitava: riittääkö paikallisen vaurion korjaaminen vai pitääkö samalla korjata laajempi alue ja aiheuttaako vaurio uhkan muulle rakennukselle vai onko se paikallinen. Samalla on arvioitava kuinka korjaus tehdään.

lökkään, katoavaa rakennusperinnettä edustavan rakennuksen, kuten jokisaunan kohdalla pyritään säilyttämään rakennushistoriaa mahdollisimman paljon, rajoittamalla korjaus mahdollisimman pienelle alueelle. Hätiköityjä päätöksiä vältetään ja pieniä vaurioita tarkkaillaan mieluummin useitakin vuosia, että ymmärretään mikä vaurion synnyttää ja todetaan eteneekö vaurio vai onko eteneminen kenties jo aiemmin pysähtynyt. Usein korjauksen syyt aiheutuvat asukkaiden halusta saattaa rakennus uusien standardien mukaiseksi, mikä on yleensä ristiriidassa vanhojen rakennusmenetelmien kanssa; tällöin ei useinkaan huomata, että käsintehdyt yksityiskohdat vanhenevat kauniisti omassa ympäristössään. Vieraat nykyaikaiset materiaalit vaativat uutta tekniikkaa, joka helposti johtaa laajoihin ja kalliisiin korjauksiin. Tällöin rakennuksen alkuperäinen henki menetetään; on parempi rakentaa uusi rakennus kuin tuhota vanha turhiin korjauksiin. Vanhoja työmenetelmiä noudattaen pidetään mahdollisuus korjata korjaus myöhemmässä vaiheessa, kun sen aika koittaa, ja säästyään vieraiden materiaalien joskus mahdottomalta poistamiselta.

Päätykatoksellinen
alajokisauna ja
olkikattoinen
navettarakennus

Vanhojen rakennusmateriaalien kierrätystä tulisi lisätä jatkuvan puutteen tyrehdyttämiseksi. Ikkäiden rakennusosien uudelleen käytöllä on pitkät perinteet: ovia, saranoita ja lukkoja on siirretty uusiin taloihin ja kalliit ikkunalasit on sovitettu uusiin kehyksiin.

Perinteisistä rakennusten korjaustavoista saa tietoa mm. museoviraston korjauskortistosta, Panu Kaila; Talotohtori, Kaila, Härö; Pohjalainen talo, sekä paikalliseen rakennusperinteeseen liittyen mm. Ilmajoki-seuralta, Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseolta ja Etelä-pohjanmaan käsi- ja taideteollisen oppilaitoksen korjausrakentamisen linjan opetuksesta vastaavilta.

5.2.1 Pienet korjaukset

Pienet korjaukset ovat pienimuotoisia korjaustoimenpiteitä jotka eivät koskaan vaadi jokisaunan purkamista alkutekijöihin, vaan ne ehkäisevät ja pysäyttävät vaurion tenemisen. Näihin korjauksiin lukeutuu katemateriaalin paikkaaminen ja vaurioiden korjaaminen. Näillä ensiarvoisen tärkeillä toimenpiteillä estetään hirsirungon lahovaurioiden synty. Pieniin korjauksiin kuuluvat mm. ikkunoiden, ovien, ikkunaluukkujen, hormien ja muiden mahdollisesti tulevaisuudessa etenevien tai laajenevien vaurioiden korjaustoimenpiteet. Rikkonaisten ikkunaruutujen vaihtaminen ehjiin sekä niiden kittaaminen että maalaaminen ovat pieniä korjauksia. Samoin korjauksiin kuuluu ikkunaluukun korjaaminen jos se on pudonnut saranoiltaan taikka muutoin rapistunut ajan saatossa. Ikkunaluukun korjaus on yksi tärkeimmistä pienistä kunnostuksista, koska se on olennainen osa alajokisaunan alkuperäistä ilmettä ja se suojaa rakennusta mahdolliselta ilkeivallalta. Piipun kunnan ajoittainen tarkistus ja korjaaminen ehkäisee sen rapistumista ja pidentää käyttöikä. Pienten korjausten tarkoitus on ylläpitää rakennuksen käyttöarvoa mahdollisimman pienillä kustannuksilla.

Ovet

Ovien kunnostus on useimmiten melko helposti tehtävissä. Vanhaa ovea ei kannata hävittää siinäkään tapauksessa että ovi on huonokuntoisuutensa takia vaihdettava uuteen. Ikkäiden ovien raaka-aineena on yleensä käytetty hitaasti kuivattua puuta ja niiden osat on liitetty toisiinsa erilaisin puuliitoksien tai pienoin ja takonauloin. Uusi ovi tulee pyrkiä teettämään alkuperäisen tai entisen oven mittasuhteiden ja yksityiskohtien kaltaiseksi.

Ensin todetaan oven kunto: mikä tai mitkä osat tai rakenteet on uusittava ja mikä on vielä hyväkuntoinen. Pellavaöljymaali on paras maali oville sen suojaavien ja kosteutta estävien ominaisuuksien takia. Vanhaa maalia ei tarvitse kaikissa tapauksissa poistaa jos korjaamisessa noudatetaan oven alkuperäisiä rakenteita, liitoksia ja yksityiskohtia. Mikäli ovilehti on hyväkuntoinen, sen pinta pestään ja kuivataan ennen uuden maalipinnan lisäystä. Ohentimena on nykyään jälleen palattu hyväksi havaittuun vernissaan, tärpätin sijasta.

Paimenia
alajokisaunalla 1930-
luvun alussa.

Ovilehden kunnostus alkaa ruosteisten osien kuten saranoiden, kädensijojen jne. ruosteettomaksi harjaamisella ja ruosteesto maalilla käsittelyllä. Maalittomaksi kaavitut ovet pohjustetaan sinkki tai titaani valkoisella pellavapohjamaalilla. Seuraavaksi on vuorossa välimaalaus ohennetulla lopullisen sävyisellä pellavamaalilla muutaman päivän kuluttua pohjamaalin käsittelystä. Neljä vuorokautta kuivuttuaan voi lopullisen kerroksen pellavamaalia sivellä oveen ohentamattomalla maalilla.

Alajokisaunojen matalia oviaukkoja ei tule suurentaa vastaamaan nykyajan mittoja. Aukotusten koko ovat oleellinen osa alkuperäistä jokisauna ympäristöä. Ikkunoiden ja ovien kehykset ja listat kuuluvat rakennushistoriallisesti arvokkaisiin yksityiskohtiin ja niitä ei tule pistää tai muuttaa vaan paikata ja korjata.

Ikkunat

Ikkuna on kiinteä osa julkisivua ja siten rakennushistoriallisesti arvokas. Ikkunoiden kunnostusta tai vaihtamista harkittaessa on hyvä muistaa seuraavat asiat: vanha ikkuna on valmistettu sirosta säänkestävästä puusta, listojen profiloinnit ovat yksilöllisiä tätä tarkoitusta varten itse valmistetulla terällä käsityönä höylättyjä. Nykyajan konehöylät eivät pysty samanlaiseen tarkkuuteen eikä pinnan muotojen vaihteluun. Vanhoilla lasoruuduilla ja ohuilla kehyksillä on sekä antiikkiarvoa että katoavaa ja paikkakunnalle tyypillisenä rakennusperinteen osana myös kulttuurihistoriallista arvoa.

Lasiruuden vaihtaminen vanhaan kehykseen on sekä taloudellisesti edullista että rakennuksen kokonaisilmeen ja historiallisen arvon säilymisen kannalta oleellista. Pieniruutuiset ikkunat kuuluvat vanhan jokisaunan arkkitehtuuriin.

Lasiruutu vaihdetaan rikkoutuneen tilalle poistamalla aluksi rikkiäinen lasi kehyksestään ja sitten kaapimalla vanha kitti irti vahingoittamatta ohutta puukehystä. Kokoon leikattu lasi sovitetaan paikoilleen. Lasia valittaessa on vanhan käsityönä puhalletun lasin käyttö suositeltavaa, koska se ei erotu muiden ikkunoiden lasiosien joukosta. Lasiruutu kiinnitetään paikoilleen joko vanhoilla pienillä nauloilla, jotka on aikanaan naulattu kehykseen tai mikäli nämä ovat vaurioituneet liian pahoin, ne korvataan uusilla vastaavilla nauloilla. Naulojen päät taivutetaan kiinni lasiin niin että se pysyy paikallaan eikä helise. Nyt ikkunan kehys pohjamaalataan huolellisesti käyttäen pellavaöljymaalia. Seuraavaksi kitataan kehyksen ja lasin väli käyttäen esimerkkinä muita ikkunassa olevia ruutuja tai jos kaikki lasit on uusittu niin siten että kitti ohjaa veden pois lasisita ja kehyksestä kuin katon lape. Poikkileikkaukseltaan kitin tulisi olla joko suora kolmion hypotenuusa tai hieman kovera lasiin päin. Lopuksi lisätään

Perinteinen
monipesäinen
olkikattoinen
luhtalato.

pintamaali maalaten pellavaöljymaalilla. Ikkunan kehyksen ulkosyrjät on perinteisesti jätetty maalaamatta, että kehykseen sateella imeytynyt kosteus pääsisi haihtumaan poudan tullen.

Lattiat

Leveät ja iäkkäät lattialankut ovat häviävä yksityiskohta vanhassa rakennusmaailmassa. Kulluneita lankkuja voi käyttää uudelleen joko sellaisenaan tai kulumisen edettyä jo liian syvälle lankkuun on lankut mahdollista kääntää ylösalaisin ja höylätä tasaiseksi. Korjaustöitä aloitettaessa on hyvä tarkistaa ettei lattialankkuihin ole pesiytynyt lahosieni tai hyönteinen, joka saattaa tuhota puuosia. Lahonneet lankut on syytä korvata uusilla vastaavilla lankuilla. Koko lattiaa ei kuitenkaan kannata vaihtaa muutaman kuluneen kohdan takia koska samalla menetetään jälleen osa rakennuksen historiallisesta arvosta.

5.2.2 Suuremmat korjaukset

Seurauksena pidemmästä tyhjillään seisomisesta ja pienien korjautoimien laiminlyönnistä jokisaunarakennus saattaa kaivata suurempia korjauksia, ennen kuin on mahdollista ottaa se jälleen käyttöön. Suuremmat korjaukset vaativat yleensä rahallista panostusta, ammattitaitoisen korjaajan ja ennen kaikkea tarkan kuntoarvion siitä mitä on syytä uusia ja mitä kyetään hyödyntämään uudelleen tai käyttämään alkuperäisenä rakennusosana.

Katot

Vesikaton uudelleen rakentaminen on yksi tärkeimmistä ja ensimmäisistä toimenpiteistä vaurioitunutta rakennusta korjattaessa. Katon kantavien rakenteiden kunto tarkistetaan ja tarpeen tullen niitä tuetaan tai ne tai osa niistä korvataan uusilla vastaavalla tavalla valmistetuilla rakenneosilla. Vesikaton kantavien rakenteiden tulee mieluiten noudattaa jokisaunoille tyypillistä vuoliaisrakennetta, minkä päälle asennetaan katteen vaatimat alusrakenteet.

Vesikatteeksi suositellaan ensisijaisesti valittavaksi alkuperäinen tai perinteinen kateaine. Mikäli kysessä on pärekatto asennetaan ennen päreitä rakennuksen pituussuuntaiset ruoteet, joihin päreet naulataan. Seuraavaksi naulataan päreet kiinni ruoteeseen aloittaen räystäältä rivi kerrallaan edeten kohti harjaa, siten että päreen saumat lomittuvat edellisen rivin saumojen kanssa. Toinen perinteinen kateaine, lautakatto on rakenteeltaan yksinkertaisin sillä uurretut laudat ovat samalla ruoteet kuin vesikattokin. Tosin kaarevuus lautakatolle saadaan aikaiseksi ainoataan asettamalla korotushirret kunkin lappeen keskimmäisten vuoliaisten päälle jolloin paikalleen naulatut laudat kaareutuvat harjalta räystäälle.

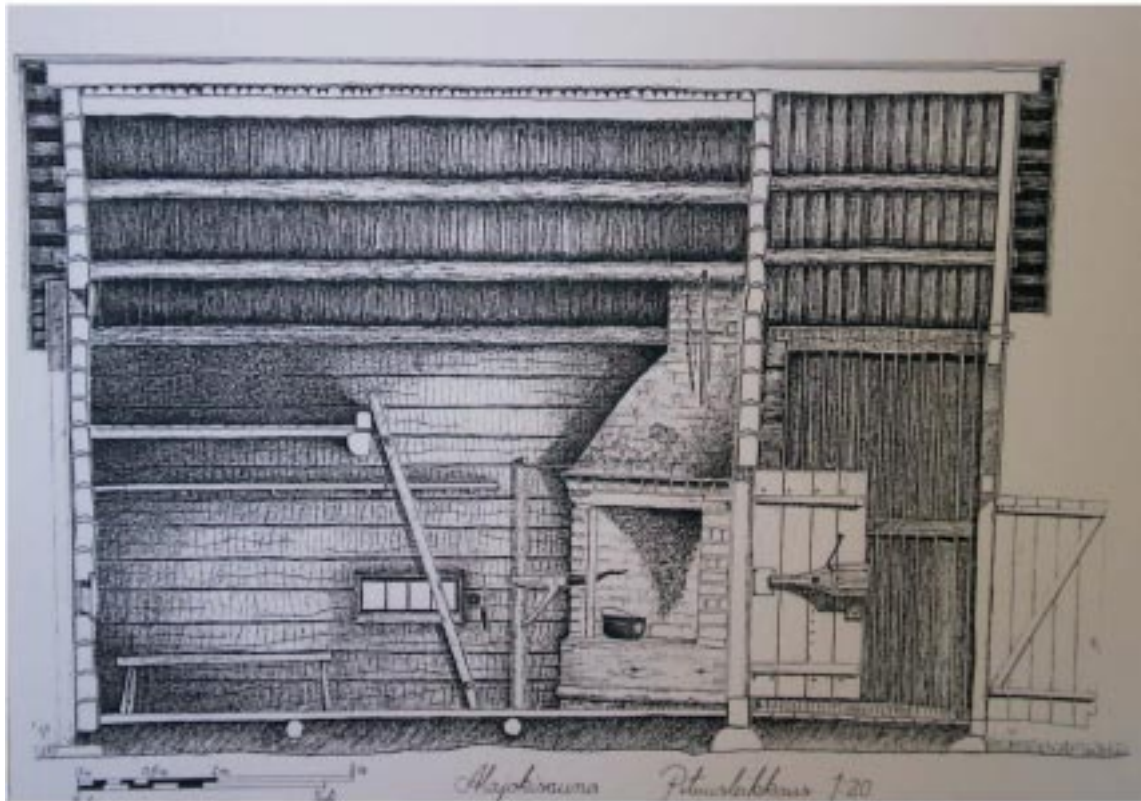
Yksityiskohta
olkikaton rakenteista.

Lautakatetta viimeisteltäessä on huomioitava, että lautakate saavuttaa säänkestävyytensä vasta huolellisen ja säännöllisin väliajoin tarkistettavan ja toistettavan tervauksen avulla. Uudemmissa kateaineista on mahdollista käyttää kolmiorimoitettua huopakatetta. Huopakatteen alle rakennetaan tarvittava aluslaudoitus, jonka päälle levitetään huopakaistaleet harjalta räystäälle. Saumojen kohdalle asennetaan kolmiorimat, jotka sallivat huovan lämpölaajenemisen samalla pitäen vesitiiviytensä. Katon harjalle asennetaan huopakaistale peittämään harjan sauma. Sekä alkuperäisiä että muita katemateriaaleja käytettäessä on huomioitava paloturvallisuus etenkin piipun ympärillä.

Alajoen peltolakeudella on tälläkin hetkellä useita jakisaunarakennuksia, joiden vesikatto on jätetty korjaamatta. Vesikaton sortuminen on aiheuttanut lähes poikseutta myös välikaton hajoamisen. Tällöin yleensä molemmat katot on lähes kokonaan uusittava mikäli jokisauna halutaan pelastaa. Perinteinen välikatto tukeutuu kahteen, kolmeen tai viiteen vuoliaiseen, jotka ovat alempana kuin varsinaiset katon vuoliaiset jättäen eristetilan vesikaton ja välikaton väliin. Molemmat kattorakenteet korjataan noudattaen olemassaolevaa rakennetta ja siten palautetaan perinteisen näköiseksi. Mahdollisuuksien mukaan on sekä kannattavaa että toivottavaa, että vanhoja käyttökelpoisia puuosia käytetään hyväksi uutta rakennettaessa, jolloin säilytetään osa iäkkään käsityöperinteen arvosta myös uudessa rakenteessa.

Eristeet

lökkäissä asunnoissa on eristeenä yhä sammalta, savea ja turvetta. Nämä eristeet ovat vanhaa jokisaunaa korjattaessa edelleen suositeltuja. Hirsien välissä on rivettä, olkea, kangasta ja sammalta tiiveyden varmistamiseksi. Välikaton päälle on puolestaan aasetettu turvetta, sammalta ja päällimmäiseksi ladottu savea paloeristeeksi. Nykyaikaisista eristeistä ehkä suositeltavin on puukuituvilla. Puukuituvillalla on erinomainen kyky sitoa itseensä kosteutta moninkertaisesti verrattuna lasivillaan aiheuttamatta kosteusvaurioita, lisäksi puukuituvilla sisältää boori yhdisteitä, jotka torjuvat homesienten kehittymiseltä ja hyönteisten hyökkäyksiltä.

Perustus

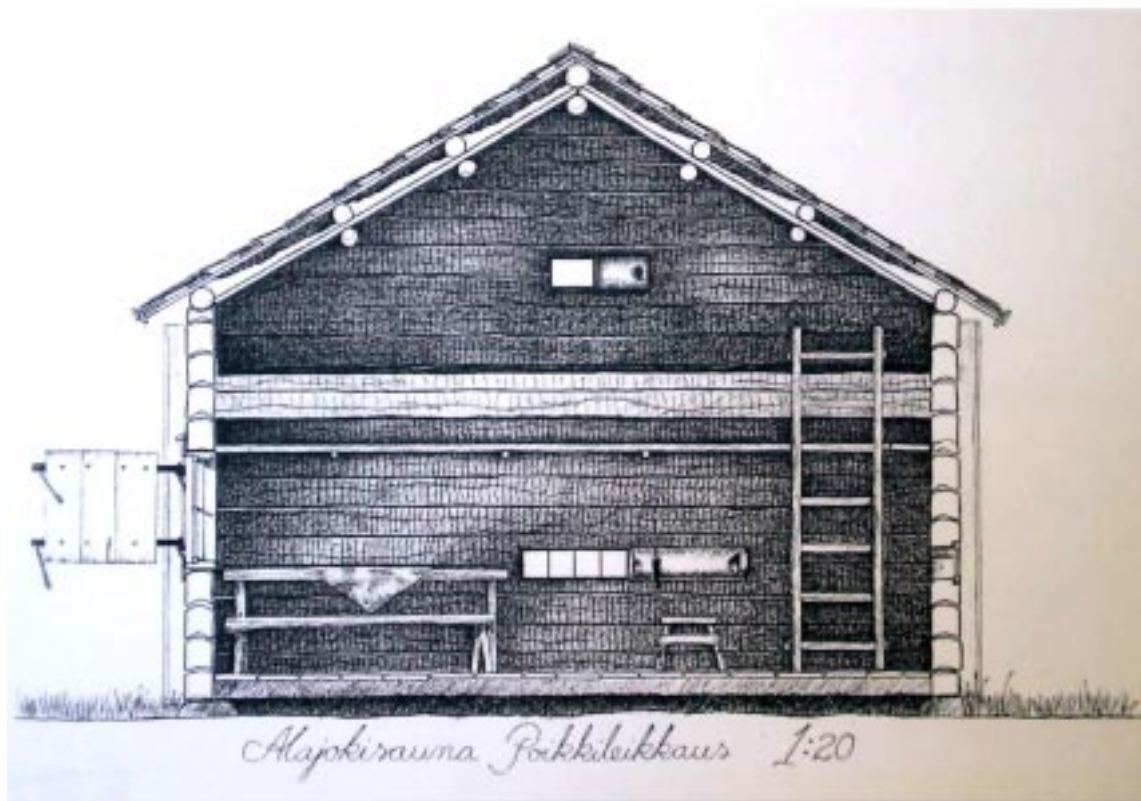
Alajokisaunan alapohjan terveydelle on välttämätöntä riittävä tuuletus. Yleensä perustuksen oikaiseminen ja nostaminen takaavat riittävän ilmankierron alapohjalle. Vanhoihin saunoihin ei tule rakentaa nurkka- ja mölkerökiviä tai lohkotuista luonnonkivistä koottua perustaa suurempia perustuksia. Pintavesien valuminen ja kerääntyminen rakennuksen perustusten ympärille on estettävä poistamalla kasvillisuus ja ylimääräiset maakerrokset, samalla varoen ettei saunarakennus jää kuoppaan jonne vesi kerääntyy. Mittavaa salaojitusta tulee vanhojen kivijalallisten saunojen lähiympäristössä välttää mahdollisen vajoama riskin takia. Perinteisen hirsiarinan päälle, perimätiedon mukaan, ladottiin laaka- eli tyynykivet ja sitten itse kivijalkakivet. Hirsiarina oli upotettu ilmatiiviiseen, kosteaan savikerrokseen. Saven kuivuessa hirret tulevat kosketuksiin ilman kanssa ja alkavat lahota menettäen kantavuutensa ja aiheuttaen vajoaman maanpäällä olevalle rakennukselle.

Kantava runko

Mikäli rakennuksen perusta on vajonnut tai sen ympärille on myöhemmin jostain syystä kerääntynyt ylimääräisiä maakerroksia, ovat rakennuksenalimmat hirsikerrat saattaneet lahota. Alimmat hirret korvataan uusilla hirsillä, eli sauna niin sanotusti kengitetään uudelleen. Kengittäessä rakennusta se tilapäisesti nostetaan käyttäen esimerkiksi nestetunkkeja. Vääntymisen estämiseksi runkoa nostetaan tasaisesti, rakennuksen koosta riippuen yleensä kolmesta kohdasta. Pieniä rakennuksia on mahdollista nostaa kahdesta kohdasta. Seinäätuetaan väliaikaisesti seinän molemmille puolille pultatuilla pystytuilla, joiden alta vaihdettavan hirren yläpuolelta seinää nostetaan. Jos vain osa hirrestä korvataan uudella täytyy hirren vetolujuus varmistaa hammaslapaliitoksella. Seinän keskellä sijaitsevaa hirttä vaihdettaessa tulee nostaa yläpuolisia hirsiiä em. toimenpidettä käyttäen niin, että vaurioitunut hirsi saadaan pois sijoiltaan ja korvattua vastaavaksi muotoilulla uudella hirrellä.

Muuraustyöt

Hormin ja takan uudelleen muuraus on suurempi korjaustyö. Muurin perustan kunto arvioidaan ja tuetaan tai rakennetaan uudelleen mikäli se on pahasti vinossa. Perustan päälle muurataan uusi takka entisen mittasuhteita noudattaen. Yleensä rapautuneen laastin tai saven pystyy tiilistä vähällä vaivalla pistamaan ja vanhat tiilet voidaan käyttää uudelleen.

Taloudellisen hyödyn lisäksi saadaan takka säilytettyä alkuperäisen kaltaisena paremmin kuin uusia eri kokoluokkaa olevia tiiliä käyttäen. Perinteisesti piipun säänkesto on lisätty leventämällä piipun yläosaa eräänlaiseksi räystääksi. Muurauslaasti tulee valita ympäristöön soveltuvaksi; liian sementtipitoinen laasti on liian kiinteä ja lujaa ja rikkoo ympäriltään tiilet. Vanhanaikainen kalkkilaasti tai savilaasti sallii ympäristön liikkeitä eikä riko tiiliä.

5.3 MUUTOS

Rakennuksen käyttötarkoituksen muutos on korjausta suurempi toimenpide; se saattaa harkitsemattomana aiheuttaa alkuperäisen peruuttamattoman tuhon. Alajokisaunojen uusi käyttö on myös kausiluontoista mutta todennäköisesti harvemmin täysin alkuperäisen käytön kaltaista. Sallittavia muutoksia vanhoihin alajokisaunoihin ovat katemateriaalin vaihtaminen, porstuan pystylaudituksen uusiminen tai hajonneen oven, ikkunan, takan tilaverin korvaaminen uudella. Kaikissa muutostöissä kuitenkin pitäydytään edellä mainituissa rajoissa noudattaen olemassa olevaa rakennetta ja mahdollisimman alkuperäisiä yksityiskohtia. Muutospaineesta huolimatta vanhoihin alajokisaunoihin ei sallita rakennettavan sen arvoa alentavia tiloja kuten kylpysaunaa tai muuta sille vierasta tilaa.

5.3.1 Siirto

Hirsirakennustekniikka suo ainutlaatuisen mahdollisuuden rakennuksen helppoon siirtämiseen. Ennen oli tavallista että rakennus siirrettiin joko tilanjaon yhteydessä tai myytiin irtaimistona. Alajokisaunojen kohdalla tulisi siirtämistä suosia purkamisen tai laiminlyönnin sijaan jatkaen rakennusten elinikää ja säästää alajoen harvinaista rakennusperinnettä. Mikään ei estä rakennuksia myytävän nykyäänkin irtaimistona jos se edistää alajokisaunojen säilymistä alkuperäisessä ympäristössään.

Siirtäminen aloitetaan numeroimaalla hirsikerrat roomalaisin numeroin, alimmasta hirsikerrasta alkaen (1...n) jokainen seinä erikseen. Hirsien sekoittumisen välttämiseksi merkitään jokaisen seinän hirsi erikseen tunnuksella, joka kertoo sen kuuluvan yhteen tiettyyn seinään esim. A,B,C,D. Myös mahdollisten muiden rakennusosien merkinnät tehdään samaan tapaan. Esimerkiksi välipohjan ja vesikaton vasat merkitään sijainnin ja järjestyksen mukaisin tunnuksin. Merkinnästä on käytävä ilmi mitenpäin vasa oli rakenteessa. Purkutyön ja rakennuspaikalle siirron jälkeen hirret kootaan uudelle paikalle siirretyn alkuperäisen perustuksen päälle tai uuden alkuperäisen kaltaisen perustuksen päälle numerojärjestyksessä samalla vaihtaen vanhat riveet, oljet, kankaat ja/tai sammalet. Lopuksi valikatto ja vesikatto kootaan uudestaan hirsirungon päälle.

Harvinaiseksi
käynttä latomerta
Alajoella.

6. UUDISRAKENTAMINEN ALAJOELLA

6.1 RAKENTAMISEN MÄÄRÄ

Kuten jo edellä esitetystä Alajoen historiasta ja alkuperäisistä jokisaunojen ja latojen määristä on ilmennyt, Alajoen peltomaiseman perinteinen rakennuskanta on vähentynyt huomasti. Usean tuhannen ladon ja satojen jokisaunojen määrää ei tulevaisuudessa todennäköisesti koskaan kyetä ylittämään, mutta mahdollisesti osa sen alkuperäisestä luonnon ja rakennuskannan muodostamasta tasapainoisesta maisemasta on vielä säilytettävissä ja palautettavissa uuden rakennuskannan avulla.

Oleellisinta uudisrakentamisen määrälle on sen sijoittuminen suhteessa herkkään ja avoimeen ympäristöön. Koska alkuperäinen Alajoen peltomaisema on koostunut melko tasaisesti peltomaisemalle jakautuneista ladoista, navetoista ja kytötuvista, on kyseistä jakautumistapaa pyrittävä noudattamaan myös tulevaisuudessa. Huomioitavaa kuitenkin on että jokisaunan välittömään läheisyyteen on perinteisesti saattanut kuulua myös navetta ja muutamia latoja, jolloin ne ovat muodostaneet peltomaisemaan rakennusmäärällisesti tiheämpiä saarekkeita tai ketjuja. Näiden pienimuotoisten rakennustihentymien rakentaminen on mahdollista myös tulevaisuudessa mikäli perinteisiä rakennusten sijoittelutapoja noudatetaan. Seuraavan on mainittu rakentajan kannalta oleelliset seikat sallituista rakentamisen määristä ja rakennuskannan sijoittumisesta.

1. Rakennuspaikan kokoa ei ole rajoitettu, mutta sen tulee noudattaa rakennuslaissa määritellyjä rakennuksen ja rakennuspaikan koosta määrättyjä ehtoja. Rakennuslain mukaan rakennuspaikan on oltava alaltaan vähintään 2000 m² sekä rakennuksen laatuun ja kokoon nähden muutoinkin riittävän suuri ja rakennuksen tarkoitukseen sovelias. Rakennuslautakunta voi kuitenkin sallia erityisestä syystä rakentamisen pienemmällekin paikalle jos se on alaltaan vähintään 1000 m². Tätä pienemmälle rakennuspaikalle rakentamisesta tarvitaan yleensä kunnanhallituksen poikkeuslupa. Rakennuspaikan pinta-alasta saa rakentamiseen käyttää enintään yhden kymmenesosan, jollei rakennuslautakunta erityisestä syystä myönnä poikkeusta.
2. Kytötupien ja kylpysauna-varastorakennusten rakentaminen on mahdollista rakennuslupa perustuen muun haja-asutuksen tapaan. Rakennukset on sijoitettava sopivan välimatkan päähän toisistaan ja rakennuspaikan rajoista. Jokisaunan ja kylpysauna-varastorakennus välisen etäisyyden tulisi olla vähintään (5-20) Rakennuksia ei tulisi rakentaa 5 (viittä) metriä lähemmäksi toisen omistamaa tai hallitsemaa maata, eikä kymmentä metriä lähemmäksi rakennusta, joka on toisen omistamalla tai hallitsemalla maalla.
3. Mikäli jollekin alueelle alkaa syntyä perinteisestä Alajoen maisemasta tiiviinpää rakentamista, asia ratkaistaan kaavallisella ratkaisulla.
4. Erillisten latorakennusten rakentaminen on niinikään mahdollista myös kytötuvan läheisyydessä, mutta mahdollisia muita perinteisestä Alajoen rakennuskannasta poikkeavia rakennuksia ja rakenteita ei sallita.

Vuoden 1955 tulva
kuvattuna Kyrönjoen
ja Seinäjoen
yhtymäkohdasta.

6.2 ALUEEN TULVARISKIT

Suurin osa Alajoen peltomaisemasta sijaitsee 38 metrin korkeudella merenpinnasta ja on altis Kyrönjoen tulvimiselle. Alajoen peltojen tulvasuojelun mitoituksena käytetään kerran 20 vuodessa toistuvaa tulvaa. Tätä harvemmin toistuvat tulvat johdatetaan pengerryksellä rajatuille alueille muiden alueiden suojelemiseksi. Näin ollen kyseinen pengerrysalue soveltuu tavanomaiseen rakentamiseen ainoastaan jos rakenteiden mahdollinen kostuminen on otettu huomioon jo rakennuksen suunnittelu ja toteutusvaiheessa. Huomioitavia seikkoja ovat tuolloin rakenteiden helpon tarkistettavuuden, huollon ja korjaamisen vaatimukset.

Alajoen alueen tulvariski on huomioitava rakennusta suunniteltaessa. Rakennusluvan yhteydessäluvan hakijan on hyväksyttävä kirjallisesti tietoisuutensa tulvariskin mahdollisuudesta ja siitä että taloudellinen vastuu vahinkotapauksessa on yksinomaan rakennuksen omistajalla. Mikäli kiinteistö myydään tulee myyjän välittää tieto asiasta ostajalle. Rakennusluvan myöntämisen ehtoihin kuuluu myös että kastuessaan vaurioituvat rakenteet (esim. alapohjan lämpöeristeet) sijaitsevat kerran 50 vuodessa esiintyvän tulvakorkeustason ja +1 (yksi) metri kyseisen rajan yläpuolella. Rajan alapuolella olevista rakenteista tulee antaa selvitys rakennuslupa vaiheessa.

6.3 ALUEEN SORTUMARISKIT

Alajoen alueelle rakennettaessa on huomioitava tulvariskien ohella myös mahdollinen rantatörmän sortumisriski. Rakentamista suunniteltaessa on aina huomioitava rakennuksen sijainti suhteessa ympäristöön. Koska alueen rantatöyräillä on mahdollinen sortumavaara, tulee rakennuksen suunnittelijan pyrkiä välttämään kaikkia mahdollista sortumavaaraa lisääviä toimenpiteitä tai rannan turhaa rasittamista. Rakennetun penkereen kohdalla ei penkereelle rakentamista sallita, mahdollisesti vaikeutuvien penkereen kunnostustöiden takia. Rakennetun penkereen kohdalla penkereen leveydeksi lasketaan 15 metriä penkereen joenpuoleisesta kulmasta.

Länsi-Suomen Ympäristökeskuksen lausunnon mukaan Alajoen rantatörmien vakavuus ei ole riittävä tavallisesti talonrakentamisessa vaadittavalle vakavuudelle. Alajoen rantatöyräille on kuitenkin mahdollista rakentaa mikäli rakennusten koko ja rakennustapa mukautuvat tiettyihin ehtoihin. Rakennusluvan haltijaa ei edellytetä osoittamaan rantapenkereen vakavuutta seuraavissa tapauksissa:

- 1) Kyseessä on kerrosaltaan enintään 25 m² jokisauna, jokisaunan kaltainen kylpysauna tai navettarakennuksen mittasuhteisiin sopeutuva sauna-varastorakennus, jota ei ole tarkoitettu loma-asumiseen. Rakennuksen tulee olla rakennusteknisesti siten suunniteltu, että se on kohtuullisin kustannuksin siirrettävissä.
- 2) Rakennus sijoitetaan vähintään 10 metrin etäisyydelle keskiveden korkeuden mukaisesta rantaviivasta. Pienikokoisen, kerrosaltaan enintään 8 m² suuruisen jokisaunan tai kylpysaunan on mahdollista sijoittaa edellä mainitusta etäisyydestä poiketen, kuitenkin siten että maiseman luonnonmukaisuus säilyy.
- 3) Rakentamishanke sijaitsee kohdassa jossa ei ole viimeaikaisia sortumia ja se ei turhaan rasita maaperää.

Yli-Lauroselan
alajokisauna ja
navettarakennus.

- 4) Rakennuspaikkaa ei saa pengertää ja sen luonnonolosuhteita tulee muuttaa mahdollisimman vähän.

Rakennuslupaa haettaessa hakijan on hyväksyttävä kirjallisesti, että taloudellinen vastuu vahinkotapauksissa on yksinomaan rakennuksen omistajan ja omistaja sitoutuu siirtämään tai purkamaan rakennuksen omilla kustannuksillaan, mikäli sortumamerkkejä ilmaantuu tai ensimmäisen sortuman tapahduttua. Jos kiinteistö myydään tulee myyjän antaa tieto asiasta ostajalle.

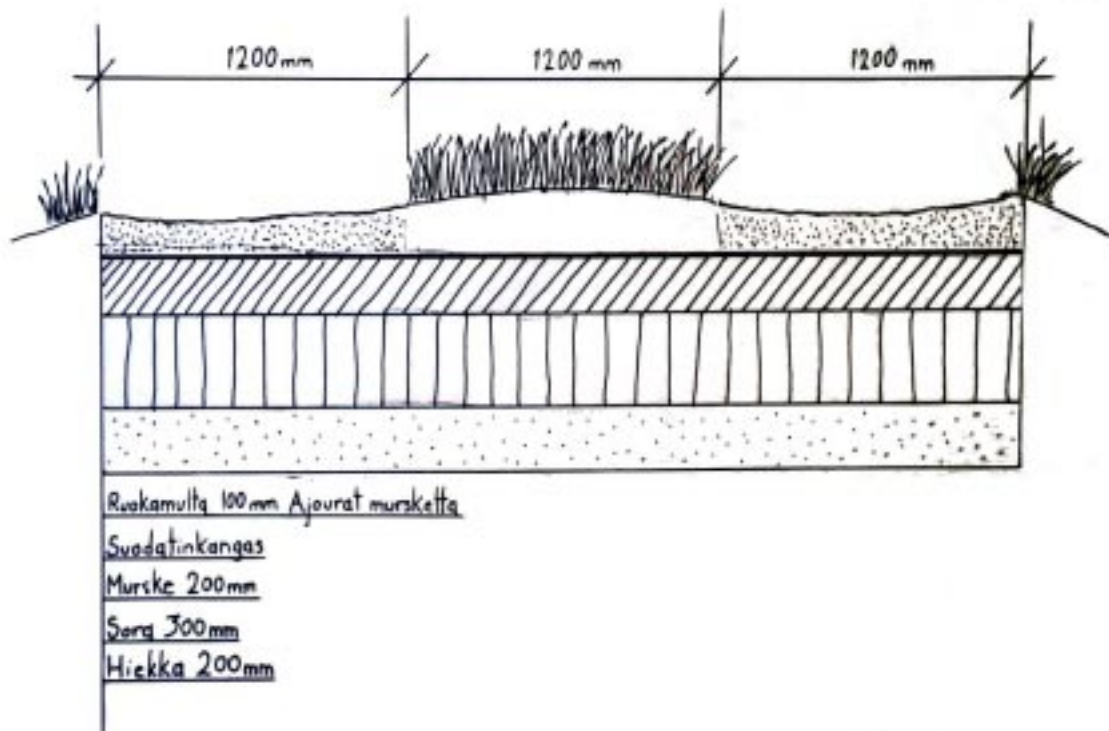
6.4 RAKENNUSTEN SOPEUTUMINEN YMPÄRISTÖÖN

Alajoen peltomaiseman nykyilme on muodostunut vähitellen sekä ihmisen että luonnon muokkaamana. Tälle lakeuden maisemalle on tyypillistä luonnon ja rakennuskannan sopusointuinen suhde. Koska kyseessä on erittäin herkkä ja helposti rikkoutuva ympäristö, on perinteisen rakennustavan ja paikalle tyypillisen ilmeen säilyttämiseen suunnattava erityinen huomio. Tällöin korostuvat etenkin rakennelman ulkoasuun liittyvät seikat kuten: mittasuhteet, julkisivujen yksityiskohdat, pintamateriaalit ja värytys.

Alajoen maisema tunnetaan sekä maakunnallisesti että valtakunnallisesti lähes poikkeuksetta sen vähäeleisyydestä; maisema koostuu vain muutamista pääelementeistä, jotka toistuvat vain pienin vivahde-eroin läpi koko laajan maisema-alueen. Edellä kuvatun kaltainen maisema säilyy kuitenkin ainoastaan sovittamalla korjaus- ja uudisrakentaminen yhteen ympäristön kanssa. Tähän tarvitaan sekä tietoa perinteisestä ja osittain kadonneesta Alajoen rakennuskulttuurista että pyrkimystä säilyttää ja eheyttää sitä. Koska jokainen rakennuskannan osa on aina arvokas kokonaisuuden osana, olipa sitten kyseessä sitten ikkuna osana jokisaunan julkisivua tai lato osana peltolakeutta, on sekä rakentajalla että rakennusvalvonnalla vastuu pyrkiä suunnittelemaan ja sopeuttamaan uudisrakentaminen valtakunnallisesti arvokkaaseen maisemaan sopivaksi. Edellä mainittuja tavoitteita silmälläpitäen jokisaunojen, kylpysauna-varastorakennusten, latojen ja lietalantasäiliöiden uudisrakentamisesta sovittu seuraavasti:

6.4.1 Jokisaunat ja kylpysauna varastorakennukset

- 1) Jokisaunan tulee noudattaa perinteisiä sivusuhteita, joista suositeltavimpia ovat porstuallisissa rakennuksissa 1:1.4 tai 1:1.6 ja porstuattomissa rakennuksissa 1:1 - 1:1.4 mikä ilmaisee päätyseinän leveyden suhteessa sivuseinään.
- 2) Jokisaunan kokoluokkaa valittaessa tulee ensisijaisesti suosia pieni- ja keskikokoisia rakennuksia, joita on todennäköisesti perinteisesti ollut enemmän kuin isokokoisia jokisaunarakennuksia. Jokisaunan runkoleveyden ei tulisi ylittää 4 metriä, eikä runkopituus 6 metriä.
- 3) Rakennuksen pohjan on oltava suorakaiteen muotoinen.
- 4) Jokisaunan vesikattojen kattokulman tulee noudattaa joko perinteisiä lutti- ja vilja-aittojen päätykolmioissa käytettyjä suhteita 1:4 - 1:6, missä ensinmainittu numero ilmaisee päätykolmion korkeuden ja jälkimmäinen päätykolmion koko leveyden. Astelukuna ilmaistuna suotuisin vaihteluväli rajautuu noin 27-37° välille.

Alajokisaunojen
pääsytien rakenne ja
maksimitat.

- Kattokulman valintaan on perinteisesti vaikuttanut mm. katemateriaalin valinta; olki- ja pärekate ovat molemmat vuorollaan muuttaneet kattokulmaa jyrkemmäksi.
- 1) Alajoen rakennusperinteestä poikkeavia rakennusosia, kuten esim. terasseja, parvekkeita, aitoja tai kaiteita ei tule rakentaa. Lämmittämättömän hirsikehikko- tai rankorakenteisen porstuan päätyseinä on kuitenkin mahdollista rakentaa siten, että sen alaosa tai osa siitä on luukku tai ovimaisesti avattavissa.
 - 2) Julkisivumateriaaleina suositellaan ensisijaisesti kantattua hirttä, joka jätetään vuoraamatta ja annetaan harmaantua tai käsitellään sitä vastaavaksi. Pystylaudoituksella tai -peiterimoituksella vuorattu porstua täydentää jokisaunan ilmettä. Kokonaan pystylaudoitettut tai -peiterimoitetut julkisivut ovat mahdollisia, mutta niiden suosimiseen ei kuitenkaan tule pyrkiä, koska ne edustavat perinteisesti huomattavasti harvemmin käytettyä vuoraustapaa. Mikäli jokisaunan läheisyydessä sijaitsee toinen rakennus on ainakin toinen niistä jätettävä vuoraamattomalle kantatulle hirsipinnalle. Alueen rakennusperinteelle vierasta pyöröhirttä ei tule käyttää julkisivumateriaalina.
 - 3) Julkisivujen väriyksessä suositellaan ensisijaisesti luonnollisen puun harmaantumisen synnyttämää arvokasta pintaa tai sitä vastaavaksi käsiteltyä pintaa, ei kuitenkaan harmaata täysin peittävää maalia. Jokisaunan julkisivut on mahdollista käsitellä punaisella lietemaalilla, mutta sen suosimiseen ei tule pyrkiä. Mahdolliset nurkka- ja ikkunalaudat tulee jättää (mieluiten vai aina) vuorauksen värisiksi.
 - 4) Aukotuksen tulee olla sopuoinnussa rakennuksen mittasuhteiden ja julkisivujen kanssa. Rakennusperinteelle vieraita lasiosia tulee välttää. Rakennusperinteelle tyypilliset ikkunaluukut ja räppänät. Ikkunoiden suurin sallittu koko isokokoisessa jokisaunassa on 800x800 mm, keskikokoisessa 700x700 mm ja pienessä 600x600 mm. Edellä mainittuja jokisaunan mittasuhteisiin nähden isokokoisia ikkunoita suositeltavampia ovat hirrenkorkuiset räppänät, joissa voi olla myös lasiruudut. Mikäli isokokoisia ikkunoita halutaan käyttää tulee ikkuna aukotus jaottaa siten että yhdelle julkisivulle sijoitetaan ainoastaan yksi isokokoinen ikkuna. Jokisaunarakennuksessa sallitaan ainoastaan kaksi isokokoista ikkunaa.
 - 5) Vesikatteenä suositeltavimpia ovat päre, lauta ja uudemmista materiaaleista kolmiorimoitettu huopa. Saumattu peltikate on mahdollinen, mikäli se käsitellään kiiltämättömäksi. Vesikatteen tulee olla väriltään harmaa, tumma tai tummanvihreä, muttei kirkas tai räikeä. Uudenaikaiset katemateriaalit kuten profiloidut huopa tai peltikatteet ovat alueen perinteiselle rakennuskannalle vieraita, joten niitä tulee välttää. Malka-, olki tai turvekattien rakentamisesta tulee keskustella rakennusvalvontaviranomaisen kanssa.
 - 6) Jokisaunan läheisyyteen sallitaan toisen esim. sauna ja/tai varastorakennuksen rakentaminen mikäli kyseinen rakennus noudattaa edellä mainittuja (1-8) sääntöjä ja joko jokisaunan tai perinteisen Alajoen kausinavetan henkeä, mittasuhteita ja sijaintia.
 - 7) Rakennuksen/-sten lähistöllä sallitaan muutamat yksittäiset puut, mutta ei puutarhaa. Piha-alueiden lajistossa tulee edistää luonnonvaraisten heinäkasvien kasvua ja näin edesauttaa lajirunsautta.

Tiivistä latojen
reunustamaa
peltotietä.

12) Alajokisaunalle tai sen läheisyyteen rakennettava uusi pääsytie sallitaan ainoastaan mikäli se on pienikokoinen ja sopeutuu ympäristöön. Mikäli mahdollista ensisijaisena vaihtoehtona tulisi kuitenkin suosia polkuja, jotka osaltaan palauttavat peltomaisemasta kadonnutta mittakaavaa. Tie ei saa turhaan rasittaa ympäristöä tai lisätä sortumariskiä. Tien keskelle ja reunoille tulee kylvää luonnonheinä.

6.4.2 Ladot

- 1) Sekä lauta- mutta erityisesti hirsirakenteisten latojen uudisrakentamisen toivotaan lisääntyvän ja löytävän uusia nykytarpeisiin soveltuvia käyttötarkoituksia. Latojen rakentamista perinteisille sijaintipaikoilleen, kuten ojien, teiden ja jokisaunojen läheisyyteen suositellaan. Alueen sortumariskit ja tulvariskit tulee huomioida myös latoja rakennettaessa siten ettei rakennus turhaan rasita maaperää tai lisää sortumariskiä. Mikäli lato päätetään rakentaa jokitöyrään rakennuskannan läheisyyteen on sen sijaintipaikka pyrittävä valitsemaan mieluummin peltojen kuin joen puolelta.
- 2) Latojen uudisrakentamisessa tulee suosia perinteisiä yksi tai useampi pesäisten hirsilatojen mittasuhteita ja materiaaleja. Ladot tulee jättää harmaantumaan. Kirkkaita tai rakennusperinteelle vieraita katemateriaaleja tulee välttää.

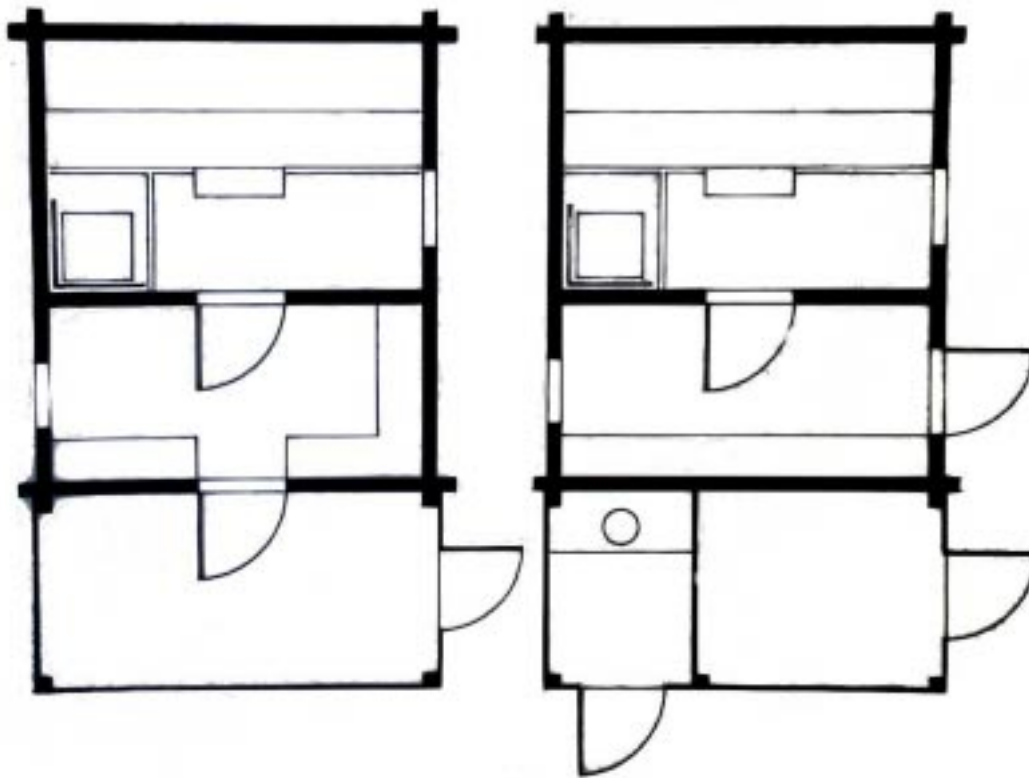
6.4.3 Lietelantasäiliöt

- 1) Lietelantasäiliön sijoittaminen Alajoen peltolakeudelle on mahdollista, muttei suotavaa. Lietelantasäiliön sijoittamisesta Alajoelle on harkittava tapauskohtaisesti. Tällöin selvitettäviä seikkoja ovat mm. peltomäärä, ajomatka ja vaihtoehdot levitysalueet.
- 2) Rakentajan tulee selvittää maatilojen yhteisen säiliön rakentamisen mahdollisuus.
- 3) Lietesäiliö tulee sijoittaa ympäristöllisesti mahdollisimman huomaamattomaan paikkaan. Suositeltavimpina paikkoina on pidettävä metsäisen saarekkeen tai puustollisen luoman reunustoja.
- 4) Lietelantasäiliötä ei saa sijoittaa Laivanpäänmukan perinnealueen, joen tai alueen pääteiden, kuten Laivanpäntien tai Kahrakuusentien läheisyyteen. Säiliön etäisyyden tulee olla edellämainittuihin vähintään 300 metriä. Maasto-olosuhteiden tai muiden tekijöiden niin vaatiessa, ympäristölautakunta voi päättää poikkeavasta etäisyydestä.
- 5) Alajoen peltoalueelle rakennetut säiliöt tulee pitää tyhjiillään 15. kesäkuuta - 15. syyskuuta välisenä aikana.
- 6) Mikäli lietelantasäiliö joudutaan sijoittamaan avonaiseen peltomaisemaan tai muutoin siten että se saattaa häiritä maisemaa, on säiliön ympäristö luiskattava kaltevuuteen 1:3. Luiskaus tulee ulottua mahdollisimman lähelle säiliön yläreunaa.
- 7) Säiliön ympäristöön tulee istuttaa matalaa ympäristölle tyypillistä kasvustoa, kuten luonnonheinää tai luiskaa tulee viljellä.

Alajoen maisemaa
tänään.

- 8) Lietelantasäiliön kattamista suositellaan. Maisemoinnin näkökulmasta katsoen parhaimpia vaihtoehtoja ovat ns. kelluvat katteet tai matala puu- tai betonikansi.
- 9) Leveälappeiset harjakatot eivät ole suositeltavia.
- 10) Avonaiset säiliöt tulee aidata galvanoidulla teräsverkolla.
- 11) Säiliön rakenteet ja turvavarusteet tulee toteuttaa maa- ja metsätalousministeriön MRO C 4 -ohjeen mukaan.
- 12) Tulvariskit tulee ottaa huomioon sijoittamalla lietelantasäiliön reuna sille tasolle, joka on suurin mitoitustulva kerran 50 vuodessa. Säiliön mahdolliset painumat ja perustamistavat tulee selvittää maaperäselvityksen perusteella.
- 13) Rakennushankkeesta kuullaan naapuritilojen omistajia.

Kylpysaunarakennuksen vaihtoehtoisia pohjaratkaisuja.

7.0 OHJEISTO JOKISAUNOJEN UUDISRAKENTAMISESTA

7.1 PERINTEINEN JOKISAUNA VAI UUSI KYLPYSAUNA

Ensimmäisten Ilmajoen-Seinäjoen Alajoen jokisaunojen valmistuessa noin kaksisataa vuotta sitten, niiden rakentamisen päämääränä oli tarjota suoja viljely- ja myöhemmin myös karjanhoitotöiden tekijöille. Kuten jo Alajoen historiaa ja jokisaunojen nimistöä käsittelevissä kappaleissa todettiin, kyseessä ei siis ollut todellinen kylpysauna vaan väliaikaista asumista ja työvälineiden säilyttämistä varten rakennettu rakennus. Edelleen saunanimityksen käytöstä kerrotaan sen periytyneen todennäköisesti niittyasumuksen mittasuhteista ja sen asuinhuoneen peräseinästä seinään ulottuvasta makuulavasta eli kompellista.

Alajoen historia ja etenkin edellä mainitut väliaikaista asumista ja rakennuksen mittasuhteita koskevat seikat, muodostavat perustan jonka ominaispiirteitä käyttämällä on mahdollista säilyttää ja palauttaa osa perinteisestä Alajoen luonnon ja rakennuskannan muodostamasta tasapainoisesta maisemasta. Koska jokainen uusi alajokijokisauna on valmistuessaan valtakunnallisesti arvokkaan maiseman osa, on saunan rakentamista suunniteltaessa määriteltävä mahdollisimman tarkoin haluttu käyttötarkoitus ja pyrittävää suunnittelemaan uusi rakennus perinteisen jokisaunan tai navettarakennuksen mittasuhteisiin, ulkoasuun ja henkeen.

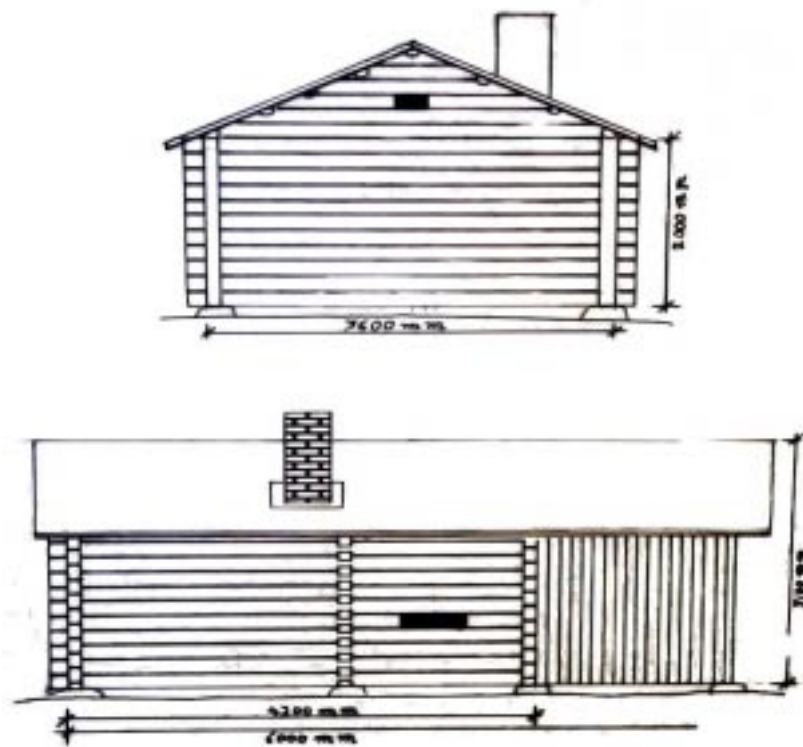
Jokisaunojen käyttötarkoitus on kahdensadan vuoden aikana vähitellen muuttunut, mukautuen töiden ja työtapojen kehityksen mukanaan tuomiin muutoksiin. Alajoen peltolakeuden käyttö virkistykseen on kuitenkin melko uusi ilmiö, vaikka 1800-luvulta säilyneiden lähdetietojen mukaan Alajoelle todetaan jo tuolloin lähdetyn mieluusti töihin, koska jokisaunoilla tapasi illalla tuttuja ja ympäristö koettiin rauhoittavaksi. Kiinnostus Alajoen jokisaunojen virkistyskäyttöä kohtaan on lisääntynyt etenkin viimeisen kymmenen vuoden sisällä. Tänä aikana on myös syntynyt tarve selkeyttää kuva jokisaunojen ja kylpysaunojen toisistaan eroavasta perinteestä ja määritellä ne puitteet, joiden sisällä jokisaunoja, kylpysaunoja ja mahdollisia muita niiden läheisyyteen liittyviä rakennuksia on mahdollista rakentaa. Tavoitteeksi on valittu uudisrakentamisen sopeutuminen joko perinteisen jokisaunan tai navettarakennuksen henkeen. Seuraavana on esitetty muutamia Alajoen perinteiseen rakennuskantaan ehkä parhaimmin istuvia huonetila ja piharakenne vaihtoehtoja, jossa rakennukset noudattavat perinteisiä mittasuhteita, ulkoasua ja mahdollisuuksien mukaan myös sisätiloja. Kaikkiin seuraaviin vaihtoehtoihin on mahdollista liittää erillinen, mahdollisimman huomaamaton ja pienikokoinen käymälä.

a) *Jokisauna*

Uusi jokisaunarakennus noudattaa perinteisen jokisaunan huonejakoa ja mahdollisimman samankaltaista käyttötarkoitusta. Huonejako koostuu pelkästä asuinhuoneesta tai asuinhuoneesta ja porstuasta. Jokisaunan läheisyydessä ei ole muuta rakennuskantaa.

b) *Jokisauna + kylpysauna*

Uusi jokisaunarakennus noudattaa perinteisen jokisaunan huonejakoa ja mahdollisimman samankaltaista käyttötarkoitusta. Huonejako koostuu pelkästä asuinhuoneesta tai asuinhuoneesta ja porstuasta. Jokisaunan läheisyyteen on mahdollista

Kylpysaunarakennuksen julkisivu ja päämitat.

tarvittaessa rakentaa erillinen kylpysauna. Mikäli kylpysauna halutaan rakentaa, sen tulee noudattaa pienen tai keskikokoisen jokisaunan mittasuhteita ja ulkoasua.

c) *Jokisauna + kylpysauna-varastorakennus*

Uusi jokisaunarakennus noudattaa perinteisen jokisaunan huonejakoa ja mahdollisimman samankaltaista käyttötarkoitusta. Huonejako koostuu pelkästä asuinhuoneesta tai asuinhuoneesta ja porstuasta. Jokisaunan läheisyyteen on mahdollista tarvittaessa rakentaa erillinen kylpysauna-varastorakennus. Kylpysauna-varastorakennuksen yhteyteen mahdollista liittää myös käymälätilat. Mikäli kylpysauna-varastorakennus halutaan rakentaa, sen tulee noudattaa perinteisen pienen tai keskikokoisen kausinavettarakennuksen mittasuhteita ja ulkoasua.

d) *Jokisauna + varastorakennus*

Uusi jokisaunarakennus noudattaa perinteisen jokisaunan huonejakoa ja mahdollisimman samankaltaista käyttötarkoitusta. Huonejako koostuu pelkästä asuinhuoneesta tai asuinhuoneesta ja porstuasta. Jokisaunan läheisyyteen on mahdollista tarvittaessa rakentaa erillinen varastorakennus. Mikäli varastorakennus rakennetaan, tulee sen noudattaa mieluiten perinteisen hirsirunkoisen ladon, tai pieni- tai keskikokoisen kausinavetan mittasuhteita ja ulkoasua.

e) *Kylpysauna + varastorakennus*

Kylpysauna noudattaa perinteisen porstuallisen sivuovellisen jokisaunan huonejakoa ainoastaan asuinhuoneen osalta. Porstua on jaettu kahteen yhtäsuureen osaan; eteistilaan ja saunatilaan. Koko porstua osassa on oltava yhtenäinen julkisivumateriaali. Porstuan päätyseinässä ei sallita ikkunaa eikä ulospäin työntyvää ristinurkkasalvosta sauna- ja eteistilan väliseinän kohdalla. Kylpysaunan läheisyyteen on mahdollista rakentaa varastorakennus. Mikäli varastorakennus rakennetaan, tulee sen noudattaa mieluiten perinteisen hirsirunkoisen ladon, tai pieni- tai keskikokoisen kausinavetan mittasuhteita ja ulkoasua.

7.2 SIJAINTI JA PÄÄSYTIET

Perinteisesti suurin osa jokisaunoista on sijainnut Kyrönjoen rantapenkereellä, kytöiden varrella tai ojan läheisyydessä, kauempana joesta ja tiestä. Huomattavasti pienempi osa jokisaunoja on sijainnut Seinäjoen tai luoman varrella. (Alajokisaunojen perinteinen sijainti on esitetty tarkemmin kappaleessa 4.3.) Kaikille edellämainituille sijaintipaikoille on edelleen mahdollista rakentaa, mutta sijaintipaikkaa valittaessa on rakentajan huomioitava eri alueiden mahdollisesti paljonkin toisistaan eroavat tulva- ja sortumariskit sekä etäisyys ja korkeusasema vaatimukset (kappale 7). Tulvariskin kannalta jokisauna on turvallisinta sijoittaa korkeusaseman +40 yläpuolelle. Tämän korkeustason yläpuolella sijaitsevat Alajoen peltolakeudella mm. Kyrönjoen pengertämätön rantatöyräs ja selänteiden reuna-alueet. Kauempana joesta, luomasta

Saapumistie
navettarakennuksen
kulman ohi saunalle.

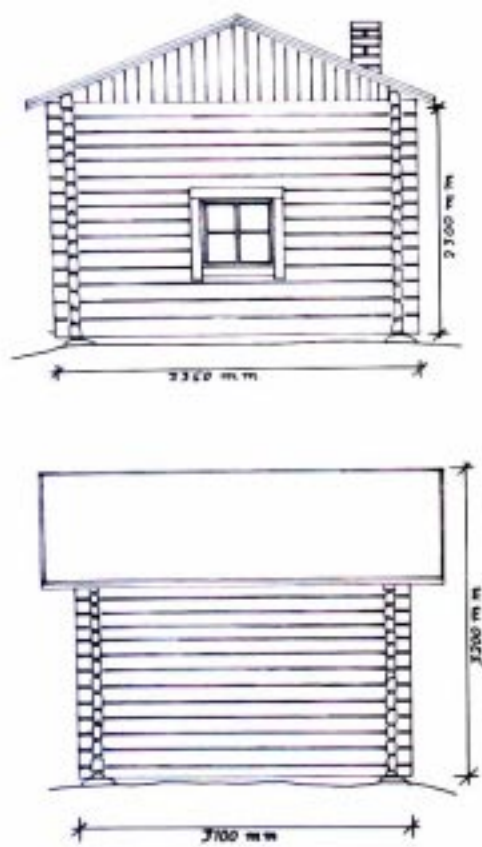
tai isokokoisista ojista sijaitsevien rakennuspaikkojen maaperä sallii todennäköisesti suurempaa kuormittamista ja on siksi todennäköisesti vakaampi ja sortumariskittävämpi rakennuspaikka.

Mikäli jokisaunan läheisyyteen halutaan rakentaa myös muita rakennuksia, niiden sijainnissa tulee pyrkiä noudattamaan mieluiten alueelle luontaisinta, joko nauhamaista tai saarekemaista sijaintitapaa. Nauhamaista sijoittelua on esiintynyt ainakin ojien ja teiden varsilla sekä Kyrönjoen rantatöyräällä. Nauhamaisessa sijoittelussa jokisauna sijaitsee joko rakennusrivin keskimmäisenä tai tiheästä rivistä hieman etäämmällä. Rakennusriviä yhdistävän polun sijoittamisessa tulee etenkin jokitöyräällä suosia rannan puolta, koska joki ja sen rannat ovat perinteisesti olleet Alajoen liikenteen ja elämän selkäranka. Saarekemaisessa sijoittelussa jokisauna on yksi rengasmaisen luonnonniitty pihan rajaavista rakennuksista. Saarekemaista rakennusten sijoittelua on esiintynyt etenkin peltojen keskellä kauempana teistä, mutta myös jokitöyräällä. Saarekemaisessa rakennusten ryhmittelyssä piha-alueesta muodostuu suojaisampi vaikka rakennusten ryhmittely olisikin väljempi.

Rakennusten sijoittelussa on myös huomattava rakennuspaikan maaston pienimuotoiset vaihtelut. Asuinrakennuksen perustuspaikka on perinteisesti pyritty valitsemaan mahdollisimman huolellisesti, näin on vältetty sekä perustusten routavaurioita että mahdollisia perustusten vajoamisesta tai vettymisestä aiheutuneita korjaustoimenpiteitä. Vaikka Alajoen peltolakeus on ensisijaisesti raivattu viljelyä varten ja jokisaunojen sijaintipaikka on perinteisesti valittu heikomman kasvuedellytyksen omaavalta maa-alalta, kuten kivikon, ojan, tien, luoman tai jokitöyrään tuntumasta, on tulevan rakentamisen kannalta perusteltua huomioida maaston luonnollinen pienimuotoinen vaihtelu. Perustuspaikkaa valittaessa on syytä kiinnittää huomiota etenkin maaperän tasalaatuisuuteen ja pyrkiä löytämään pintavesien kerääntymisen kannalta mahdollisimman epäsuotuisa rakennuspaikka.

Kuten jo kappaleessa 4.3 on todettu jokisaunarakennusten porstuan tai porstuatomissa saunoissa ovisien avautumissuuntaan on voimakkaimmin vaikuttanut ilmansuuntien kaakkois-lounais-sektori sekä joen tai luoman sijainti suhteessa alajokisaunaan. Tulevan rakentamisen näkökulmasta katsottuna edellä todetuista avautumissuunnista on selkeää etua, koska avoimen peltolakeuden keskellä sisäänkäynnin sijoittaminen 'rakennuksen päivänpuolelle' mahdollistaa valoisimman, suojaisimman ja lämpimimmän seinustan ja sisätilojen välisen mahdollisimman lyhyen etäisyyden. Sisäänkäynnin avautuminen maisemallisesti merkittävän joen tai luoman puolelle siirtää kulkureitit ja polut kauemmaksi viljellystä peltoalasta, lisää perinteistä jokirannan käyttöä ja todennäköisesti edistää rantamaiseman hoitoa.

Jokisaunan rakennuspaikkaa valittaessa tulee huomioida myös mahdollisten uusien pääsyteiden ja/tai polkujen tarve, ensisijaisesti tulisi kuitenkin tukeutua jo olemassaolevaan tiestöön ja polkujen sekä joen tarjoamiin kulkureittimahdollisuuksiin. Mikäli pääsytie koetaan välttämättömäksi rakennettavaksi, tulee tie sijoittaa siten että se sopeutuu ympäristöönsä mahdollisimman hyvin ja palvelee myös muita alueen käyttäjiä, kuten lähialueen rakennuskantaa, maanviljelyä sekä rannan tai rantapenkereen hoitotoita. Koska pääsytie on maisemoitava istuttamalla luonnonheinää, joka saavuttaa tiiveytensä ja kestävyytensä vasta useiden vuosien kasvun seurauksena, on tien pintakerroksen tulevaa rikkomista vältettävä mahdollisimman pitkälle. Kuten pääsyteiden, myös polkujen tulee sopeutua ympäristöön ja seurata perinteisesti kulkureittinä käytettyjä ojan, luoman tai joen töyräitä, sivuuttaen mahdolliset rakennukset ojan, luoman tai joen puolelta.

Pienikokoisen
alajokisaunan
julkisivut ja
pohjapiirustus.

7.3 KOKOLUOKKA; PIENI – KESKIKOKOINEN – SUURI

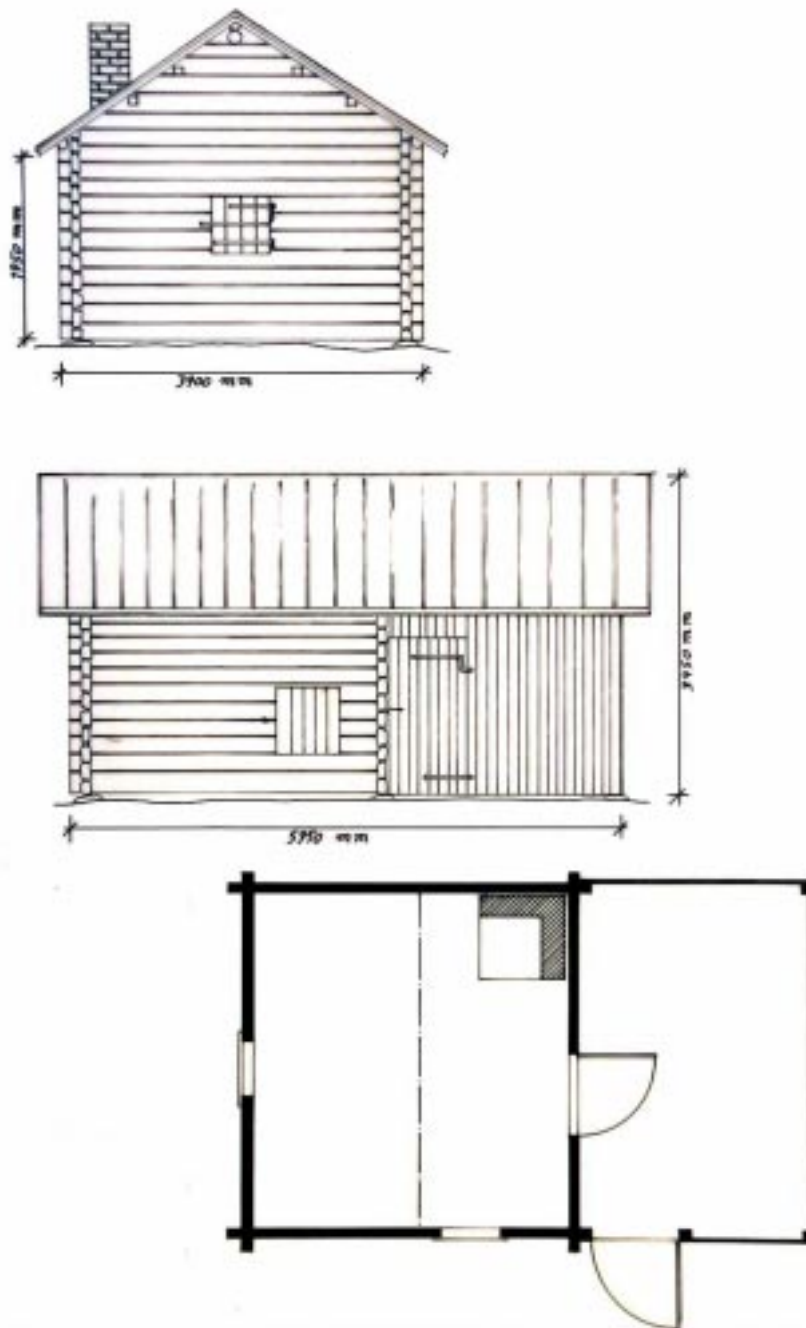
Perinteiset jokisaunat jakautuvat kokonsa puolesta kolmeen eri ryhmään: pieniin, keskikokoisiin ja suuriin. Kaikkiin kolmeen eri ryhmään kuuluu sekä porstuattomia että porstuallisia jokisaunoja. Kaikkia eri kokoisia jokisaunoja kuitenkin yhdistää saman kaltaiset rakennusperinteen kehityksen myötä tasapainoisiksi todetut mittasuhteet; pienikokoisen jokisaunan mittasuhteita kasvattamalla saadaan keskikokoisen ja lopulta myös suuren jokisaunan mittasuhteet. Perinteisten jokisaunojen perustyyppit on jo tarkemmin esitetty kappaleissa 3.2 ja 4.4, joten seuraavassa keskitytään ainoastaan kahteen uudisrakentamisen näkökulmasta tasapainoisimpaan ja samalla perinteisesti suosituimpaan vaihtoehtoon: *1) porstuattomiin ja 2) porstuallisiin jokisaunoihin*. Porstuallisista jokisaunoista on huomattava että sekä päätyovelliset että sivuovelliset vaihtoehdot ovat edelleen sallittuja.

Perinteisten jokisaunarakennusten tarjoama tilallinen vaihteluväli on yllättävän laaja, myös nykypäivän rakentamisen näkökulmasta nähtynä. Rakennuksen tilat on jo aikanaan suunniteltu vähäeleisiksi ja selkeiksi, mikä on mahdollistanut useammankin eri toimen suorittamisen samassa tilassa mahdollisimman helposti. Uuden jokisaunan rakentamista suunniteltaessa on erittäin tärkeää että tutustutaan mittapiirrosten ja yhä olemassaolevien jokisaunarakennusten avulla eri jokisaunatyyppeihin ja eri kokoluokkien tarjoamaan vaihteluväliin. Seuraavaan on eritelty tärkeimmät kokoluokkaan ja mittasuhteisiin vaikuttavat asiat sekä muutamien perinteisten jokisaunojen mittasuhteita havainnollistavat julkisivu- ja pohjapiirrokset 1:50 mittakaavassa.

7.3.1 Pohjakaavat

Perinteisen jokisaunan huonejärjestys noudattaa joko asuinhuoneen tai asuinhuoneen ja kylmän porstuan huonejakoa. Asuinhuone muodostuu lähes poikkeuksetta miltei neliömäisestä hirsirungosta. Mikäli asuinhuoneen eteen on rakennettu porstua, se on yleensä asuinhuoneen levyinen, mutta suurimmillaankin ainoastaan noin puolet asuinhuoneen pituudesta. Koska suurin osa perinteisistä alajokisaunoista on ollut porstuallisia ja kooltaan pieni- tai keskikokoisia, myös tulevan rakentamisen kannalta näitä kokoluokkia ja sisäänkäyntiä suojaavan porstuan rakentamista pidetään suotavana. Uusia pieni- ja keskikokoisia porstuattomia jokisaunoja rakennettaessa on huomioitava että niitä on myös myöhemmin mahdollista laajentaa perinteiseen tapaan, jatkamalla satulakattoa vuoluhirsien varassa porstuan huonetilan verran. Kyseisen kaltaista laajentamista harkittaessa on kuitenkin selvitettävä lisääkö se mahdollisesti sortumariskiä ja varmistuttava ettei hanke riko Alajoelle rakentamisesta yleisesti määrättyjä ehtoja.

Kuten jo aiemmin on todettu pienikokoinen jokisauna voi koostua isokokoisesta saunan tavoin pelkästään asuinhuoneesta tai asuinhuoneesta ja porstuasta. Jokisaunan kokoluokkaa valittaessa tulee kuitenkin huomioida jo aiemmin mainitut mm. rakennuspaikan ja sen ympäristön, sortumariskiä tai muun rakennuskannan läheisyydestä aiheutuvat mahdolliset jokisaunan kokoa rajoittavat seikat. Seuraavana on muutamia ohjeellisia jokisaunan pohjakaavan

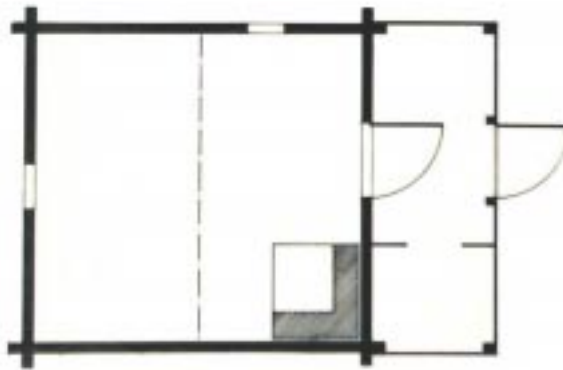
Keskikokoisen
alajokisaunan
julkisivut ja
pohjapiirustus.

kokoluokasta kertovia mittoja, joiden perusteella myös uusia alajokisaunoja on mahdollista rakentaa. Pienikokoisimmat tavatut porstuattomat alajokisaunat muodostuvat pelkästä asuinhuoneesta, jonka pituus ja leveys vaihtelevat noin 2,2–2,5 metrin välillä. Keskikokoisia porstuallisia jokisaunoja on säilynyt suhteessa eniten. Keskikokoisen porstuallisen jokisaunan huonetilan leveys on noin 3,3–3,5 metriä ja rakennuksen kokonais pituus on noin 4–5 metriä, josta porstuan osuus on tuolloin noin 1,5 metriä. Pohjakaavoista päätellen porstuan kokoon on eniten vaikuttanut sisäänkäynnin aukenemissuunta. Mikäli kyseessä on sivuovellinen porstua on porstuahuone isompi eli koko jokisauna on pitempi; jos sisäänkäynti puolestaan sijaitsee porstuan päädyssä, ei porstuahuone ole jäänyt ahtaaksi vaikka porstua on rakennettu pienemmäksi. Suurikokoisten porstuallisten jokisaunojen asuinhuoneen sisämitat ovat noin 4,5 Suurikokoisin inventoinneissa löydetty porstuaton jokisauna ja samalla suurin Alajoen peltolakeudelta löydetty jokisauna, sijaitsee peltojen keskellä, kaukana tiestä ja joesta, ja on mitoiltaan noin 6 x 8 metriä. On mahdollista että kyseinen jokisauna on jo alunperin päätetty jättää porstuattomaksi ja siksi rakennettu porstuan tavallisesti vaatiman tilan verran pidemmäksi. Valitettavasti kyseinen jokisaunan huolto ja korjaustoimenpiteet on laiminlyöty jo pitkään, vaikka rakennuksen voimakas hirsirunko ja kattovuoliaiset ovat edelleen melko hyvä kuntoisia.

Mikäli jokisaunan sijasta päätetään rakentaa perinteisen jokisauna mittasuhteisiin ja ulkonäköön sopeutuva kylpysauna, on löylyhuone mahdollista sijoittaa sivuovellisen porstuan toiseen päähän. Tällöin harkittavaksi todennäköisesti tulee rakennetaanko myös koko porstua kantatusta hirrestä vai rakennetaanko se rankorakenteiseksi ja vuorataan pystylaudoituksella. Koska täyshirsirunko kestää laajoja lämpötilan ja kosteudenvaihteluita todennäköisesti paremmin kuin rankorakenne ja koska kylpysaunan tapauksessa ainakin osa porstuasta on rakennettava lämpimäksi tilaksi, on koko rakennuksen rakentaminen kantatusta hirrestä todennäköisesti suositeltavampi vaihtoehto. Alkuperäisen jokisaunan käyttötarkoituksen näkökulmasta nähtynä, kylpysauna tulisi kuitenkin mieluummin sijoittaa kokonaan erilliseen joko jokisaunan tai navettarakennuksen mittasuhteita noudattavaan rakennukseen. Tällöin löylyhuoneelle, peseytymis-, vaatteidenvaihto- ja varastotiloille saadaan ratkaisusta riippuen joko omat huoneet tai ainakin huomattavasti väljemmät tilat. Samalla kytötuvan käyttötarkoitus säilyy huomattavasti alkuperäisempänä eikä kosteita tiloja tarvitse tuoda lähelle asuintiloja. Niin uudis- kuin korjausrakentamisessakin tasapainoisimmat ja tarpeiden mukaan muuntuvimmat lopputulokset syntyvät selkeistä ja sopusuhtaisista tilasarjoista.

7.3.2 Sisäänkäynnit

Pienen rakennuskoon ja Alajoen rakennusperinteen takia jokisaunoihin sallitaan ainoastaan yksi ovi sekä mikäli kyseessä on porstuallinen jokisauna lisäksi porstuanovi. Jokisaunan ovien valinnassa tulee ensisijaisesti suosia paikalliselle rakennusperinteelle tyypillisiä pienaovia tai pystylaudalla tai leveällä vaakapontilla vuorattuja puuovia sekä mikäli mahdollista niihin sopivia lukkoja, hakoja, linkkuja tai muita salpasulkimia.

Keskikokoisen
alajokisaunan
julkisivut ja
pohjapiirustus.

Porstuanovi on perinteisesti ollut vaatimattomampi ja usein ainoastaan salpasulkimella suljettava. Porstuan ja asuinhuoneen välinen ovi on sensijaan valmistettu huomattavasti tukevammaksi, kestävämmäksi ja koristeaiheiltaan huomattavasti tarkemmaksi.

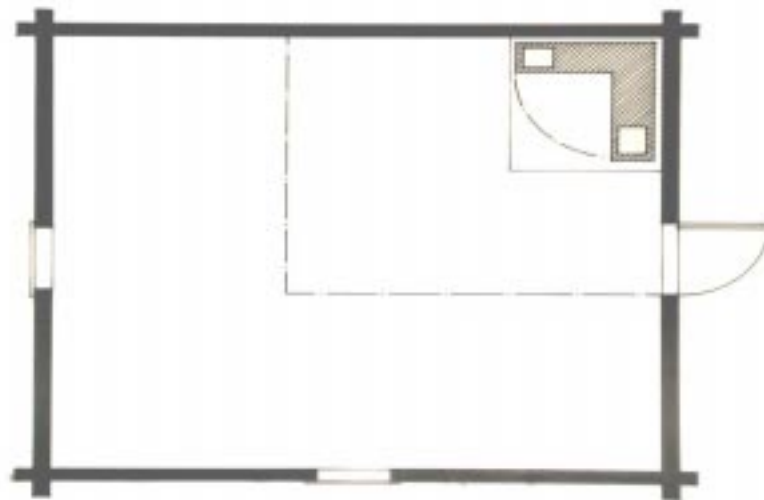
Sisäänkäynnin aukeamissuuntaa valittaessa tulee ensisijaisesti huomioida rakennuspaikan luonne ja ilmansuuntien vaikutus. Toisaalta on myös muistettava että porstuattomassa jokisaunassa ovi on sijoitettava rakennuksen päätyseinään, eikä sitä ole mahdollista suunnata sivulle kuten porstuallisessa sivuovellisessa jokisaunassa.

7.3.3 Sivusuhteet

Jokisaunan pohjakaavan mittasuhteet vaikuttavat ratkaisevasti myös rakennuksen muihin mittasuhteisiin. Koska jokisaunat on perinteisesti rakennettu joko Alajoelle siirretyistä vilja-aitoista tai kylpysaunoista, esiintyy niiden mittasuhteissa useita kyseisille rakennustyypeille tyypillisiä yksityiskohtia sekä selkeitä mittasuhteen samankaltaisuuksia. Jokisaunan sivusuhteille on tyypillistä asuinhuoneen ja porstuan selkeä hierarkia, missä asuminen eli rakennuksen pääkäyttötarkoitus on luettavissa myös julkisivujen suhteista; asuinosan pituus on rakennuksen pituussuuntaisen julkisivun kokopituudesta usein noin $2/3$ ja sen korkeus – toisinsanoen makuulavan sijaintikorkeus – on perinteisesti määrännyt myös porstuan korkeuden. Tulevaa uudisrakentamista ajatellen on edellä todetun lisäksi melko hyvä ja lisärakentamisen kannalta sopiva nyrkkisääntö, että perinteiset jokisaunarakennukset ovat olleet suhteessa melko korkeita ja kapeita, kun taas navettarakennus on ollut suhteessa huomattavasti matalampi. Edelleen on kuitenkin huomattava että nykyisiä standardimittoja käyttämällä on jokisaunan korkeudesta vaarana tulla suhteessa jopa liian korkea, mikäli makuulava sijoitetaan korkeammalle kuin perinteinen 1600-1800 mm. Porstuattomia jokisaunoja rakennettaessa on rakennuksen pituuden oltava yhtäsuuri tai suurempi kuin rakennuksen leveys, muttei pidempi kuin porstuallisen jokisaunan pituussuuntaisen julkisivun porstuan osuus eli $1/3$.

7.3.4 Kattokulmat

Jokisaunojen kattokulmat ovat jyrkentyneet todennäköisesti useamman kerran alajokisaunojen historian aikana. Kattokulman jyrkkemisen syynä on todennäköisesti ollut uusiin kateaineisiin siirtyminen; olkikatteen on oltava jyrkempään kulmaan ladottu kuin malkakaton, jottei veden virtaaminen pysähdy tai hidastu olkikaton rakentamisessa helposti syntyvään olkikuoppaan. Kattokulma jyrkkeni todennäköisesti myös pärekattojen yleistyessä, toisaalta on kuitenkin huomattava että myös asuinrakennusten kattokulma jyrkentyi 1800-luvulla ja että asuinkäytössä olleisiin rakennuksiin pyrittiin rakentamaan suhteessa jyrkempi kattokulma kuin muihin rakennuksiin. Toki on huomattava että Etelä-Pohjanmaalla myös vilja-aittojen kattokulmat ovat jyrkentyneet saman aikaisesti ja saavuttaneet jopa goottilaisia piirteitä. Yleisesti ottaen on

Isokokoisen
alajokisaunan
julkisivu ja
pohjapiirustus

kuitenkin syytä todeta että kattokulmien jyrkkenemistä ei ole alajokisaunojen kohdalla tapahtunut enää juurikaan tällä vuosisadalla, pärekaton yleistymisen jälkeen.

Uusien jokisaunojen kattokulmaksi suositellaan 27-37 asteen kulmaa. Muutamia tyypillisimpiä on esitetty mittapiirrosten julkisivuissa. Esimerkiksi Ilmajoki-seuran museosauna, joka edustaa isokokoista porstuallista jokisaunaa, on pärekatettu ja kattokaltevuudeltaan 34°. Kattokulman valinta on siis aina suhteutettava rakennuksen mittasuhteisiin ja valittuun katemateriaaliin.

7.4 PERUSTUKSET

7.4.1 Perustamistavat

Alajoen herkän ympäristön ja sortumariskien takia on uudisrakennusten perustamisessa pitäydyttävä vain välttämättömässä. Hirsirunkoisten alajokisaunojen nurkkien alla on perinteisesti käytetty ainoastaan nurkkakiviä, mikä on taannut tuuletuksen alimmille hirsikerroille kevättulvien laskettua sekä mahdollistanut nopean ja helpon siirtämisen tarpeen niin vaatiessa. Kyseistä perinnettä tulisi noudattaa myös uudisrakentamisessa. Rakennusten kausiluontoinen käyttö suo mahdollisuuden nykyistä kevyempien perustamistapojen käytölle. Tuulettuvan alapohjan arvostus on herännyt uudelleen samalla kun alapohjan tuulettuminen mahdollisen tulvan aiheuttaman kastumisen jälkeen on edelleen ajankohtaista.

Uuden alajokisaunan perustaksi suositellaan nurkkakiviä. Luonnonkiviä voi käyttää ja se on kannattavaa kivien vettä hylkivien ominaisuuksiensa takia; niissä ei esiinny kapillaari ilmiötä niin kuin betonisissa perustuksissa. Toisaalta betoniset nurkkakivet ovat mittatarkkoja ja säännöllisen muotoisia, helpottaen rakennuksen rakentamista suoraan. Molemmissa tapauksissa tulee jättää vapaata ilmatilaa rakennuksien alapohjan alle vähintään kolmesataa millimetriä. Betonisten paalujen yläpinnoille täytyy asentaa bitumikermi, joka estää kosteuden imeytymisen puuosiin.

Sekä luonnonkivi että betonipaaluperustusten ympärille tehdään vaadittavat toimenpiteet estämään roudan ja kosteuden aiheuttamat mahdolliset liikehdinnät sekä rapautumiset. Nurkkaperustukset pyytetään routimattoman ja tiivistetyn sorakerroksen päälle. Pintavesi ja maaperään imeytynyt kosteus poistetaan asentamalla tarvittava salaojitus. Laajoja maansiirtoja ja kasvipeitteen vaurioittamista tulee välttää maansortumien ehkäisemiseksi.

Pintavedet ohjataan pois rakennuksen välittömästä läheisyydestä muotoilemalla maasto rakennuksesta pois viettäväksi ei kuitenkaan niin että aiheutetaan maisemasta poikkeava harjanne tai selvä pengeri. Maisemoinnissa toimitaan perinteisen alajokimaiseman vaatimissa puitteissa.

Ihmisiä levolla
jokisaunan edustalla

7.5 Runko ja aukotus

7.5.1 Materiaalit

Alajokisaunoissa runkomateriaalina tulee käyttää ensisijaisesti höylähirttä ja vasta toissijaisesti rankorakennetta. Saunat ovat perinteisesti hirsirakenteisia ja vastaisuudessakin ne tulee rakentaa hirrestä. Perinteisissä alajokisaunoissa ei ole, kuten ei Etelä-Pohjanmaalla asuinrakennuskannassa yleensäkään, käytetty pyöröhirttä rakennusmateriaalina.

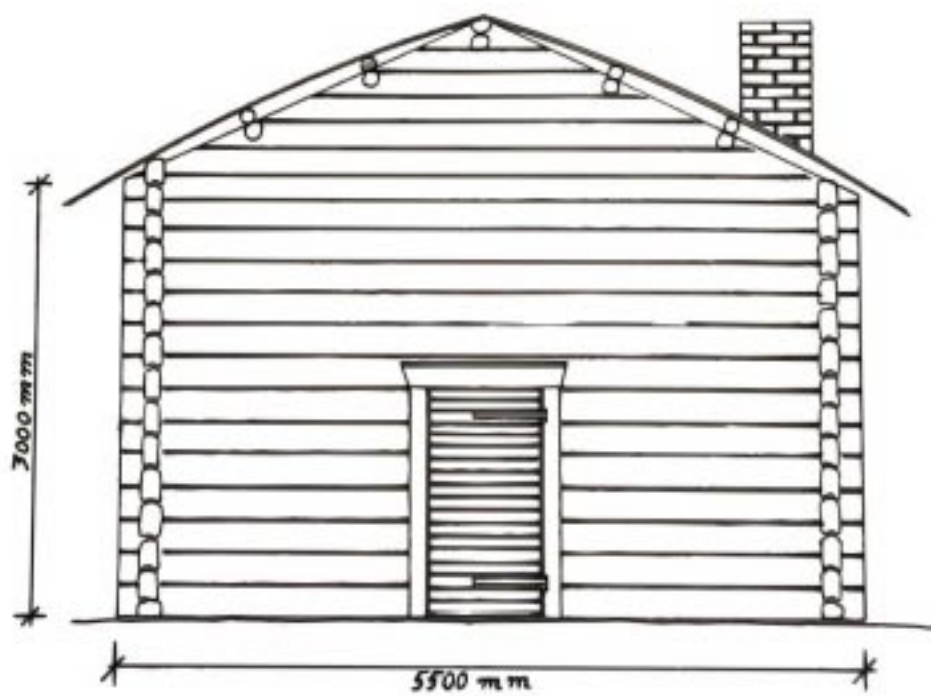
7.5.2 Runkotyöt

Perinteellisimmillään alajokisaunojen hirsirunko on ollut piiluttu. Nykyäänkin on mahdollista valmistaa koko rakennus käsityönä, jolloin saavutetaan jäljittelemätön käsityötaidon tunnelma. Alajokisaunojen porstua rakennetaan hirsikehikolle, rankorakenteisena tai kokonaan hirrestä. Rakennuksen runkoainetta valittaessa on jälleen hyvä muistaa rakennuksen siirrettävyys, jonka etenkin hirsirunko mahdollistaa. Hirsirungon yksityiskohtia, esimerkiksi nurkkaliitoksia tai mahdollisia sidepuita ei myöskään tule unohtaa, koska ne luovat osan rakennuksen rungon yksilöllisyydestä; hirsiliitoksilla on perinteisesti annettu hirsirakennuksille sen luontainen ilme.

7.5.3 Ikkunat ja ovet

Alajokisaunoissa on perinteisesti ollut sen mittasuhteisiin sopivat pienikokoiset ovet ja ikkunat. Myös uusia jokisaunoja rakennettaessa tulee suosia pienikokoista hirsirungon aukotusta. Ikkuna-aukotusta suunniteltaessa tulee mahdollisuuksien mukaan tukeutua hirren korkuisten räppänämäisten ikkunoiden käyttöön ja harkita tarvitaanko jokisaunan valaisemiseen yhtä lähes neliömäistä ikkunaa useampia ikkunoita vai onko ne mahdollista korvata muutamilla hirrenkorkuisilla ikkunoilla. Koska jokisaunoissa on painovoimainen ilmanvaihto on räppänöitä käytetty perinteisesti myös sisäilman tuulettamiseen sekä valoa ja lämpöä antavan takkavalkean vedon parantamiseen.

Ikkunoiden sijoittelu määräytyy vanhojen jokisaunojen tapaan näkymien, tulisijan ja mahdollisen makuulavan sijainnin mukaan. Suurikokoisessa jokisaunassa on suurin sallittu ikkunakoko 800x800 millimetriä. Keskikokoisen saunan ikkuna aukko saa olla suurimmillaan 700x700 millimetriä. Keskikokoisessa sitä suuremmassa jokisaunassa saa olla korkeintaan kolme ikkunaa joista suurin ikkuna on joko päätyseinässä tai tulisijaa vastapäätä. Pieni kokoisessa jokisaunoissa ei kuitenkaan saa olla enempää kuin kaksi ikkunaa, joista toinen on räppänä, eli yhden hirren korkuinen aukko ja toinen ikkuna maksimissaan 600x600 millimetriä. Mikäli rakennuksessa käytetään räppänäikkunoita tulee niiden sijoittelussa pyrkiä mahdollisimman tasapainoiseen ja/tai perinteiseen lopputulokseen, siten ettei yhdelle seinälle ja/tai kahdelle toisiinsa kohtisuorasti liittyvälle seinälle muodostu kohtuuttomasti aukkoja. Perinteisiä räppänöiden sijoituspaikkoja ovat tulisijan puoleinen seinä ja joko päätyseinässä tai tulisijan vastakkainen

Isokokoisen
alajokisaunan
julkisivu.

sivuseinä. Useampia räppänöitä on kuitenkin sijainnut perinteisesti lähes yksinomaan päätyseinällä, jolloin ne on useimmiten sijoitettu samalle vertikaaliakselille.

Jokisaunan ovi/-et ovat useimmiten noin 800 millimetriä leveät ja noin 180-190 senttimetriä korkeat. Kuten jo sisääntulon yhteydessä on todettu niiden sijaintiin ovat vaikuttaneet ainakin tulisijan sijainti, rakennuksen runkoleveys sekä mahdollisen porstuan avautumissuunta. Mikäli kyseessä ei ole porstuallinen sivuovellinen jokisauna on sekä sisäoven että porstuanoven oviaukot lähes poikkeuksetta pyritty sijoittamaan päätyjulkisivulle, lähelle rakennuksen keskilinjaa.

7.6 VUORAUUS JA VESIKATTO

7.6.1 Vuoraustavat

Sekä jokisaunatettä kylpysauna-varastorakennus tulee mieluiten jättää vuoraamatta. Ainoa sallittu vuoraustapa uudissaunoille on pystylaudointus. Perinteisessä alajokisaunoissa porstua on vuorattu pystylaudoituksella ja muutamassa säilyneessä rankorakenteisessa saunassa on koko ulkopinta vuorattu pystylaudoituksella. Jos rakennus vuorataan tulee sen pystylaudoituksessa suosia mieluummin leveää laudoitusta kuin esimerkiksi kapeaa ponttia.

7.6.2 Kate

Alajokisaunojen katemateriaalina tulee käyttää kolmiorima huopaa tai perinteisiä katemateriaaleja. Huovan väri ei saa erottua maisemasta kiintopisteen kaltaisena läiskänä vaan sen tulee olla huomaamaton, maanläheinen sävy. Alajokisaunojen rakennuskulttuurin säilyttämisen kannalta olisi suotavaa käyttää pärekattoa tai lautakattoa. Näiden materiaalien valinta edellyttää kuitenkin katteen kuunnon säännöllistä seurantaa ja tarpeen vaatiessa huoltoa.

7.6.3 Räystäät

Vesikaton räystäät eivät saa olla mittasuhteiltaan liioittelevat. Suositeltavia räystään mittoja ovat 300-400 millimetriä riippuen jokisaunan koosta. Niiden ei kuitenkaan tule suurikokoisissakaan jokisaunoissa ylittää 400 millimetriä.

7.6.4 Pintakäsittely

Uudissaunan saa käsitellä vastaamaan vanhaa harmaata puuta mutta sen peittomaalaamista tulee välttää. Alajokisaunojen seinien ulkopintaa tulisi välttää käsittelemästä rakennuksille vieraalla aineella. Vieraisiin aineisiin lukeutuvat kaikki puunsuojalakat ja -maalit. Perinteinen lietepunamultamaali tai mahdollisesti pellavaöljy-tervasekoite maalit ovat sallittuja julkisivumaaleja, mutta niitä ei tule suosia arvokkaasti harmaantuvan puun sijasta.

Alajoen maisemaa.

8. IÄKKÄÄN RAKENNUSKANNAN JA NIIDEN YMPÄRISTÖN KUNNOSTAMISEEN SUUNNATUT TUKIMUODOT

8.1 YMPÄRISTÖKESKUSTEN KUNNOSTUSAVUSTUS

Ympäristökeskusten kunnostusavustus on tarkoitettu kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden kunnossapitoa, parantamista ja säilyttämistä edistäviä toimenpiteitä varten, sekä muihin rakennussuojelukustannuksiin. Avustusta voidaan käyttää myös kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten lähiympäristöjen kunnostamiseen. Avustusta suunnataan kiireellisimpiin toimenpiteisiin rakennuksen ja ympäristön säilyttämiseksi.

Avustukset on tarkoitettu korjaustöihin, joilla pyritään säilyttämään rakennuksen kulttuuri- ja rakennushistoriallisia arvoja mahdollisimman hyvin. Avustusta ei yleensä myönnetä esim. varustetason nostamiseen tai rakennusteknisten ratkaisujen olennaisiin muutoksiin. Rakennusosien uusimiselle on avustuksen saamiseksi oltava erityisen painavat syyt.

Tuen myöntämisen ehtoihin kuuluu, että korjaukset on tehtävä siten että rakennuksen luonne säilyy. Korjattaessa tulisi yleensä pyrkiä tekemään mahdollisimman pieniä muutoksia ja tuleva käyttö tulisi sopeuttaa olemassaoleviin tiloihin. Rakennuksen korjausta suunniteltaessa tulisi valita rakennuksen luonteeseen sopivia alkuperäisiä tai mahdollisimman samankaltaisia materiaaleja. Korjauksessa on mahdollisuuksien mukaan noudatettava perinteisiä työmenetelmiä ja rakenteellisia ratkaisuja.

Ympäristökeskusten kunnostusavustusta voivat hakea sekä yksityiset omistajat että rakennussuojelua edistävät yhteisöt. Avustusta voidaan myöntää enintään 50% toimenpiteiden kustannuksista. Erittäin arvokkaan, rakennustavaltaan tyyppillisen tai ainutlaatuisen kohteen kunnostamiseen voidaan avustusta myöntää enintään 80% toimenpiteiden kustannuksista.

8.2 MUSEOVIRASTON ENTISTÄMISAVUSTUKSET

Museovirasto myöntää rakennusten entistämistä avustuksia kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten entistämiseen ja kunnossapitoon. Rakennuksen tulee olla merkittävä historiallisesti, rakennushistoriallisesti tai maisemallisesti.

Entistämistä avustukset on tarkoitettu restaurointi- ja korjaustöihin, joilla turvataan rakennuksen kulttuuri- ja rakennushistoriallisten arvojen säilyminen. Kunnostustyön päämääränä tulee olla alkuperäisen tai historiallisten muutosten myötä syntyneen asun, rakenteen ja rakennusosien säilyttäminen ja vaaliminen. Avustusta voidaan myöntää myös aiemmissa korjausvaiheissa poistettujen olennaisten rakennusosien tai yksityiskohtien palauttamiseen. Avustuksia ei yleensä myönnetä esim. varustetason parantamiseen tai rakennusteknisten ratkaisujen oleellisiin muutoksiin.

Yksityiskohta
olkikaton rakenteista.

Rakennusosien uusimiselle on avustuksen saamiseksi oltava erityisen painavat syyt.

Tuen myöntämisen ehtoihin kuuluu, että rakennusta korjattaessa on pyrittävä noudattamaan perinteisiä työtapoja ja rakenteellisia ratkaisuja sekä käytettävä alkuperäisiä ja niihin luontevasti sopeutuvia materiaaleja. Lisäksi hakijan tulee noudattaa museoviraston mahdollisesti myönnön yhteydessä antamia ehtoja. Avustus on käytettävä sen vuoden aikana, jolloin se on myönnetty. Erillisen kirjallisen hakemuksen perusteella voidaan avustuksen käyttöoikeus siirtää seuraavalle vuodelle. Museovirasto ei myönnä avustusta tehtyihin töihin taannehtivasti.

Museoviraston entistämisavustusta voi hakea rakennuksen omistaja tai haltija. Avustuksen suuruus on harkinnanvarainen ja se suunnataan yleensä rakennuksen säilymisen kannalta kiireellisimpään toimenpiteeseen kuten katon tai perustusten kunnostukseen.

8.3 TYÖVOIMA- JA ELINKEINOKESKUS

Työvoima- ja elinkeinokeskus myöntää perinneympäristöjen säilyttämiseen suunnattua lainaa. Perinneympäristön tulee olla maisemallisesti tai kulttuurihistoriallisesti merkittävä.

Perinneympäristöjen säilyttämiseen suunnattua lainaa voidaan myöntää sekä rakennushistoriallisesti arvokkaan rakennuskannan, kuten kausinavetoiden, perinteisten varastorakennusten, maisemallisesti arvokkaiden latojen ja riuku- ja vitsasaitojen korjaamiseen ja parantamiseen. Lainaa voidaan myös myöntää perinnemaiseman hoidossa tarvittavien ensimmäisen vuoden investointien suorittamiseen. Suunniteltaessa perinneympäristöön liittyvien asuinrakennelmien, rakennusosien tai pihan palauttamista alkuperäiseen tai alueen kulttuurihistorian kannalta eheään asuun, on mahdollista anoa tukea korkotukena.

9. KIRJALLISUUS JA LÄHDELUETTELO

Alajoen kehittämishanke:	Etelä-Pohjanmaan maaseutukeskus; esiselvitys ja käyttösuunnitelma;
Alajoki–Latomerta ja viljelylakeutta:	Yli-Lauroselan talomuseon näyttely; Ilmajoella; 19.5.-31.8.1998; toteutus: Irma Korteso; Museoviraston näyttelysuunnitelma 1984: Aira Kuronen
Alanen Aulis: Etelä-Pohjanmaan Historia:	Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen; Vaasa; 1953 osat IV ja V; Eteläpohjanmaan historiatoimikunta; Vaasa; 1949
Fossi Paavo:	Latomeri; Eteläpohjalainen lukemisto; Vaasa; 1960
Ilmajoen Alajoen alueen yleissuunnitelma:	Ilmajoen kunnan osayleiskaavan perusselvitys; Olulun yliopiston Arkkitehtuurin osaston Yhdyskuntasuunnittelun laitos; Sippola ja Vanhala; Oulu; 1977
Ilmajoen kunnan periaatepäätös: Ilmajoen kunnan periaatepäätös: Kuronen Aira:	Rakentaminen Alajoella; Ilmajoella 1996 Lietesäiliörakentaminen Alajoella; Ilmajoella 1997 Ilmajoen Alajoen jokisaunoista; Kytösavut XIII; Seinäjäjoki; 1979
Kuronen Aira:	Puupellin kylästä Etelä-Pohjanmaan vilja-aitaksi; Museoviraston ja Ilmajoki-Seuran vuonna 1976 kokoama haastattelu- ja valokuva-aineisto alajokisaunoista
Kyrönjoen tulva-alueet:	Vaasan läänin seutukaavaliitto, Vaasan vesi- ja ympäristöpiiri; Vaasa; 1989
Lakeuden maisemissa; Maisemanhoito- ohjelma Lapuan-Kauhavan Alajoelle: Liakka Niilo, Jaakko Sarvela:	Länsi-Suomen ympäristökeskuksen moniste 20; Antila ja Molander; Vaasa; 1998 Ilmajoen pitäjä; uudistettu näköispainos Vaasa; 1986
Paulaharju Samuli: Turunen Harri:	Rintakylä ja larvamaita; Lakeuden joet; Etelä-Pohjanmaan vesienkäytön historia; Kytösavut XV; Kurikka; 1985
Vaasan läänin kulttuuriympäristö ohjelma:	Länsi-Suomen ympäristökeskuksen moniste 68; Suomen ympäristö; Eeva Keppo; Vaasa; 1997
Valtion tuki rakennussuojeluun: Vilppula Hilikka:	Ympäristöministeriön selvitys 6; 1991 Suupohjan joki- ja luhtasaunat; Kyrönmaa V; Helsinki; 1946
Vuorela Toivo:	Eteläpohjanmaan kansanrakennukset; Kyrönmaa VI; Helsinki; 1949
Vuorela Toivo:	Suomalainen kansankulttuuri; Porvoo; 1975

INVENTOINNIT

Ilmajoen Alajokisaunat:

Alajokisaunojen kunto- ja kokoluokitus;
Ilmajoen kunta; Kimmo Tuppela; 1996

SUUNNITELMAT

Alajoen perinnealueen yleissuunnitelma:

Ilmajoen kunta;
Suunnittelukeskus Oy; 1998

Kytö palaa-tapahtuma:

KARTAT

Peruskartta Alajoenviljelylakeudesta 1: 50 000

VALOKUVAT

Ilmajoen museon valokuva-arkisto
Vesa Luoman valokuvakokoelma